

LÜTUF KAVRAMI DOLAYIMINDA ŞÜKRÜN GEREKLİ ŞARTLARI ÜZERİNE FARKLI BİR BAKIŞ

- The Concept of Grace in the Context of Gratitude Towards God -

Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal OKUMUŞ

RTE Üniv. İlahiyat Fak. İDKAB-Kelâm Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract: *Muslim culture has long been confused about the limit of God and man's actions. In general terms, the concept of grace (lutf) is one-sided one, which means God uses his sui generis initiative towards people. This term manifests itself in justly way by considering people's special equipments, spiritual or material and pours bounties to the people who are following the true path of their Creator. Grace or lutf shows itself during the stages of both creation in this world and in the questioning and reward stage in the hereafter. Therefore, it is of necessity to deem on every creation law and justice in scrutinizing the term. It goes without saying that this is by far the most appropriate way of getting a true conception of God.*

Keywords: *Grace, laws of Allah, gratitude.*

GİRİŞ

Bilindiği gibi İslâm inanç sisteminin en belirgin vasfı açık-seçiklik üzerine inşâ edilmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle İslâm Dini'ni seçenler, daha başlangıçta neyle muhatap olacaklarını kesinkes bilebilmektedir. Bu cümleden olmak üzere denilebilir ki, gerek yaşamları esnasında sorumlu oldukları şeylerin, gerekse de öldükten sonra hesaba çekileceği şeylerin bütün açıklığıyla bilinebilir olmuş olması, bu dinin mensuplarına büyük bir güven duygusu da vermektedir. Bu yüzdendir ki İslâm Dini'nin müntesipleri daha başlangıçta kendilerine deklere edilenlerden başka herhangi bir ekstra şeyle yükümlü tutulmayacaklardır. Tabir caiz ise oyunun kurallarını önceden belirlemiş olan Yüce Allah, muhatap almış olduğu insana olan güvenini bu şekilde ifade etmiş olmaktadır. Hem süreç içerisinde kural değiştirmek, Cenâb-ı Allah'ın ilâhî adaletiyle de mütenasip bir durum değildir.

İnsanoğlunun bilinen en güçlü vasfı, eser veren bir varlık oluşudur. Nitekim Kur'anî betimlemeyle onun bu vasfına "halife"¹ denilmektedir. Bu yüzdendir ki Yüce Allah onu yeryüzünde genel gidişattan sorumlu bir yetki donanımı olan *halifelik* görevi ile vazifelendirmiştir. Öyle ki insanın tayin edildiği bu makam, esas

¹ Bakara, 2/30, En'âm, 6/165.

olarak onun donanımlarıyla muttasıf bir icrâ sahasını da teşkil etmektedir. Halifelğin doğal vasfı gereği yeryüzünü imar etmekle sorumlu kılınmış olan insanoğlu, ilgili sorumluluğunu yerine getirdiği ölçüde *takva*² kazanımıyla kuşanabilecektir. Öte dünyadaki yargılamanın adalet vasfı gereği, insanın sadece yaptıklarından hesaba çekilecek olması ise,³ onun için büyük bir imkân olarak görülmelidir. Dahası, insanoğlunun irade yeteneği sayesinde hayata geçirdiği her şeyin, hem Yüce Allah'ın bilgisi dâhilinde olmuş olması,⁴ hem de yapıldığı esnada kayıt altına alınması gerçeği,⁵ ona ve donanımlarına verilen değer de esaslı bir göstergesi kabul edilmelidir. Zira Yüce Allah'ın uhdesine almış olduğu bu metotla, insanoğlunun hesabının âdil geçmesi için olası bütün önlemler de alınmış olmaktadır.

Yarattığı mahlûkâtın rızkını da yaratmış olan Yüce Allah, bu vasfıyla *lütuf* ve *rahmet* sahibi olarak bilinmektedir. O'nun sonsuz rahmeti, ayırım gözetmeksizin yarattıklarının ihtiyaçlarını gözetmek şeklinde tezâhür etmektedir. Onun içindir ki bu hakikat, kâinat özelinde halkedilmiş olan bütün varlıklara hasredilecek genişlikte "*kendi üzerine rahmeti yazmıştır.*"⁶ şeklinde hayatiyet bulmaktadır. Ayrıca "*O'nun rahmeti, her şeyi kuşatmıştır.*"⁷ Bu aşamada ifade edilebilir ki esasında kâinat ve içindekileri yaratma düşüncesi, Yüce Allah için varlık üzerinde tasarlamış olduğu bir rahmet projesidir. Zira bu projenin işlevselliği de bazı semboller üzerinde ikâme edilmektedir. Temel ilke olarak *misak*, *halife*, *günâh*, *sevap*, *cennet* ve *cehennem* sembolleri üzerinde yükselen bir iradenin, insanoğlunu mükerrer kılan bir mahiyeti de bulunmaktadır. Hâlihazırda bu sembollerin icrası ise, *rızık verme* ve *imkân sunma* şeklindeki bir lütufkârlık tarzında varlık sahasına çıkmaktadır. Denilebilir ki bu vasıflar, her çeşit varlık için ayırt edici bir nitelik olarak kalıcı bir değer mesabesinde görülmelidir. Çünkü Yüce Allah, kendisine itaatkâr bir kul olsun veya olmasın her varlığa nimet ve rızkını vermeyi daha başlangıçta açık bir şekilde taahhüt etmiştir.⁸ Kâinatta meydana gelen her şey, O'nun planlayıp yaratmasıyla olduğuna göre,⁹ erişilen lütuf ve rahmetin yegâne kaynağı da sadece O'dur.

Lütuf ya da lütf, Yüce Allah tarafından yarattıklarına sunmak üzere göndermiş olduğu sonsuz ihsan ve iyilik anlamına gelmektedir. Yarattığı her şey için karşılıksız verme anlamında da kullanılan bu kavram, zaman zaman rızık

² Hucurât, 49/3, 13.

³ Sebe, 34/33.

⁴ İbrahim, 14/42.

⁵ İnfıtâr, 82/10-12.

⁶ En'âm, 6/12.

⁷ A'raf, 7/156, Mü'min, 40/7.

⁸ Hud, 11/6.

⁹ Secde, 32/7.

mahiyetinde halkedilmiş olan her değeri ifade ederken, bazen de istendik davranışlar sergileyenlere yapılacak olan ihsanı ifade etmektedir. Bu demektir ki lütfun hem ödül mahiyetinde anlaşılan bir vasfı, hem de evrenin donanımı şeklinde anlaşılan diğer bir vasfı bulunmaktadır. O yüzdendir ki lütuf, bir varlığa ihtiyaç duyduğu her şeyde kendisine yardımcı olması için verilebildiği gibi, sadece itaatkâr kullara tahsis de edilebilir. Canlıların hayatını kolaylaştıran donanımlar şeklinde anlaşılan lütuf ise, Yüce Yaratıcı'nın varlık sahasına sürdüğü değerler olarak kabul edilmelidir. Dahası bir kimsenin dinî ve toplumsal yaşamının düzeni hakkında bildirilmiş olan her türlü ilâhî öğüt, nasihat ve ilke onun için bir lütuf olarak kabul edilmelidir. Nitekim beşer için büyük bir destek unsuru mesabesinde olan kitap ve peygamber göndermek, akıl ve irade vermek de bunun içerisinde mütalaa edilmelidir. Bu kapsamda denilebilir ki dünya ve ahret hayatında kişinin hayrına olan her şey, Cenâb-ı Allah tarafından kendisine gönderilen bir nimet olarak lütuf kapsamında ele alınmalıdır. Beşer için tahsis edilmiş olan her lütuf, şükür bağlamında ifade edilecek olursa, kişiye verilmiş olan her tür nimet için onun sahibine teşekkür edilmesini de iktizâ etmektedir. Hülâsa olarak denilebilir ki insanın şükür vasfını tetikleyen bu eğilim de bütünüyle insanî bir erdem olarak görülmelidir.

Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre lütuf sahibi olmak; yasal/kanunî ve tekvînî bir nitelik olduğundan, O'nun fiilleri eylemsel/teşriî ortamlarda yani sebep-sonuç dünyasında cârî olmaktadır. Diğer bir deyişle lütuf olarak kabul edilecek olan her şey, ya canlıların yaşamsal değerlerini ifade etmekte, ya da yaptıklarına karşılık onlara sunulan ödülleri ifade etmektedir. Ancak bu ödüllerin çapı, beşerin işlemiş olduğu olumlu fiillerinin doğrudan karşılığını değil, onun üzerindeki fazl ve ihsanı da kapsamaktadır. Nitekim Âhret hayatında kulların lehinde olmak üzere Yüce Allah için rahmet olan şey de tam olarak budur denilebilir. Bu aşamada ifade edilebilir ki insanı diğer varlıklardan ayıran büyük bir donanım değeri olan *fitrat yeteneği*,¹⁰ başlı başına bir lütuf olarak algılanmalıdır. Âhret'teki hesabına matûf olmak üzere sadece bu yeteneğinin icrasıyla baş başa bırakılmayan insanoğluna onu destekleyici mahiyetteki unsurların gönderilmiş olması da esasında bir lütuf olarak kabul edilmelidir. Bu minval üzere denilebilir ki destek kuvvet babında gönderilmiş olan kitap ve elçiler Yüce Yaratıcı'dan sâdir olmuş olan bir lütuf olarak kabul edilebilir.¹¹ Zira insanoğlu, donanımları gereği başıboş da bırakılabilirdi.¹² Hatta sana vermiş olduğum yeteneğini kullan ve istediğim sonuçlara ulaş, bunu yapabilecek imkânı sana sundum da denilebilirdi. Tabir caiz ise sınav esnasında kopya verilmeyebilirdi. Öyleyse akıl ve irade yeteneğine sahip olan insanoğluna

¹⁰ Rûm, 30/30.

¹¹ En'âm, 6/157, A'raf, 7/203, Hud, 11/28, Nahl, 16/89, Enbiya, 21/107.

¹² Kıyâmet, 75/36.

onun donanımlarını destekleyecek ve hesabını daha da kolaylaştıracak her türlü şeyin verilmesi, başlı başına bir lütuf olarak görülmelidir.

Denilebilir ki insanoğlunun sağlıklı yaşayabileceği bir ortamın ona sunulmuş olması kadar, yaptıkları kötü fiiller karşılığında Ahiret'te bağışlama olayının olması da esasında bir rahmet ve lütuf olarak görülmelidir.¹³ Zira insanın yaptıklarının sadece karşılığı verilirse hesabın bir hayli zor geçeceği sanılmaktadır. Belki de insanoğlu, ihsan, fazl, kerem ve rahmet kavramlarının içeriklerini de mutlak surette taahhüt eden bu affin-bağışlamanın üstüne gelen her türlü ödülü lütuf olarak kabul etmelidir. Munzam karşılıklar babında ele alınacak olan her kriter, kişiyi rahmet deryasına sokan bir bildirim de beraberinde getirmektedir. Bunun önceden deklere edilmiş olması ise beşerin atacağı adımların yönüne tesir eden büyük bir faktör olmaktadır. Hatta bu bildirimlerin kuşatıcı vasfı, insanın hareketlerinin olumlu ivmesini yukarı doğru harekete geçirmektedir. Dahası, insanoğlu, hesabın akıbetine yönelik popüler beklentilerden uzak kalabilmesi için adalet duygusunu tatmin eden bir ödüle de hayır demeyecektir.

Keza, kendi varlığının yaratılmış olmasını başlı başına bir lütuf konusu olduğunu bilen her kişi, öncelikli olarak da yoktan yaratıldığı için Yüce Yaratıcısı'na karşı sonsuz şükür eylemi içerisinde bulunabilir. Bu durum ahlâkî bir zorunluluk olmasa da insanî bir değer olarak bireyi geliştiren bir durumdur. Yoksa böyle bir durumun muhal olduğu her ortamda O'na şükretmenin de herhangi bir gereğinden bahsedilemezdi. Ancak tevhidin Tanrı'sının daima lütfkâr olduğunun farkında olan herkes için, böyle bir teşekkür eylemi ise esasında herhangi bir sorun teşkil etmemelidir. Zira insanoğlu, yol boyunca karşılaşmış olduğu nimetler için Rabbi'ne teşekkür edebilme becerisi üzerinden pozitif bir ahlâkî gelişme de gösterebilmektedir. Bu donanımlı vasıf ise, onu diğer varlıklardan ayıran "sorumluluk bilinci"yle doğrudan ilintili bir durum olsa gerek.

I-Kavramsal Çerçeve

Lütuf kavramı, Kur'an-ı Kerim'de yakın anlamlara gelen pek çok terimle anlam iştirakiyle beraber kullanılmıştır. Zaman zaman ihsan, fazl, rahmet, bağışlama, in'am gibi terimlerle ortak kullanım alanında ifade edilmiş olan lütuf,¹⁴ esasında her türlü varlığın yaşam standartlarının bidayette düzenlenmiş olduğunu dile getirmiş olmaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu kullanımların ortak vasfı ise, varlığa sunulmuş olan nimet ve sunulacak olan rahmeti kapsıyor oluşudur. Kavram,

¹³ Al-i İmrân, 3/132, A'raf, 7/23, 56.

¹⁴ Ebû Hilâl el-Askerî, *Arap Dilinde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü/el-Furûq fi'l-Luğa*, İstanbul 2013, s. 44, 318; John Penrice, *Kur'ân Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 272, 273; İsmail Hakkı Bursevî, *Kelimeler Arasındaki Farklar/Kitâbu'l-Furûq*, İstanbul 2011, s. 348.

insanoğlu için ifade edildiğinde ise, hem beşerî donanımları, hem “*müsaħhar*”¹⁵ kılınan bir çevreyi, hem de olası hesabındaki kolaylaştırıcı merhamet değerlerini gündeme getirmiş olmaktadır.

Lütuf kavramının kök değerini ifade eden kelime esas olarak (l-t-f) kökünden türemiştir. (L-t-f) kökünden gelen kelimeler ise Kur’an’da 8 yerde geçmektedir.¹⁶ Bu kullanımların hepsi de “*ince ve nazik davranma, bağışlama, görünür görünmez her şeyden haberdar olma*” anlamlarını ifade ettiği görülmektedir.¹⁷ Mamafih Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarından olan bu kelime, Yaratıcı’nın bir değeri olarak kullarına yumuşak ve incelikli davranmayı ifade eden bir sıfat olarak da hayatın içerisinde fonksiyonel hâledir.¹⁸ Bu nedendir ki lütuf kavramı, *nezaket ve ince- hafif hareket etme ve dolayısıyla da ince-duyu dışı işlerle uğraşma [Letâfet ve Lütf]* sözcükleriyle ifade edilir.¹⁹ Hatta beş duyunun algılamadığı şeyler bazen “*Latîf*” sözcüğüyle ifade

¹⁵ “*Müsaħhar*”: Teshîr olunmuş, elde edilmiş, ele geçirilmiş, tutkun, itaat etmiş, boyun eğmiş anlamlarına gelmektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1986, s. 880. Görüldüğü kadarıyla ilgili kavram, Kur’an’da ayırım gözetmeksizin insanoğlunun kullanımına sunulan bir tabiattan da bahsetmektedir. Nahl, 16/12, Hac, 22/65, Lokman, 31/20, 29.

¹⁶ En’âm, 6/103, Yusuf, 12/100, Kehf, 18/19, Hac, 22/63, Lokman, 31/16, Ahzâb, 33/34, Şûrâ, 42/19, Mülk, 67/14. Kavram; “yetelettaf” şeklinde bir kez (Kehf, 18/19) ve “Latîfun” şeklinde altı kez (En’âm, 6/103, Yusuf, 12/100, Hac, 22/63, Lokman, 31/16, Şûrâ, 42/19, Mülk, 67/14) ve “latîfen” şeklinde bir kez (Ahzâb, 33/34) kullanılmıştır.

¹⁷ Ragıp İsfehânî, *Müfredât Elfâzı ‘l-Kur’an*, Beyrut 1992, s. 740; *Kur’an Kavramları Sözlüğü*, İstanbul 2007, s. 1328. Kavramın Kur’anî kullanımları, genel manada ifade edilecek olursa dünya hayatında yapılanlara karşılık olarak hem bu dünya hayatı için, hem de Âhîret hayatı için kullarına çokça lütüfkâr olan bir Tanrı’dan bahsettiği görülmektedir. Mamafih bu Tanrı’nın varlığın olası inceliklerinden haberdar olan “Latîf” şeklinde tesmiye olunan bir sıfatı da vardır. İlgili sıfatın içerik değerine binaen, yarattıkları üzerinde nezaketle iş yapan Tanrı, yarattıklarına karşı asla zulmedici değildir. Üstelik her ne yaparlarsa yapsın, insanları bağışlamak için bu denli nimeti var eden bir Tanrı’nın zulüm sıfatıyla yan yana anılması hakkaniyetli bir yaklaşım değildir. Lütuf/Latîf kavramının ender kullanılışlarından birisi olan “*insanın nazik ve yumuşak davranması*” ise, sosyal ve beşerî ilişkiler düzleminde kelimenin kök anlamı itibarıyla tercih edilmiş olan nadir bir kullanım tarzıdır. Onun içindir ki lütuf ve latîf denilince genel olarak Yüce Allah’ın bir sıfatı anlaşılmaktadır. Zaten karşılıksız verme, ihsan etme, bağışlama ve değer koyma sadece Cenâb-ı Hakk’ın mükemmel sıfatları arasında ele alınmış bir husustur.

¹⁸ İbn Manzur, *Lisânu ‘l-Arab*, Beyrut 1988, XII, 283; Halil b. Ahmed, *Kitâbü ‘l-Ayn*, Beyrut 2005, s. 875; Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *Kitâbu ‘t-Târifât*, Beyrut 1988, s. 192; Ali Tahanevî, *Keşşâf Istılâhati ‘l-Fünûn*, İstanbul 1984, II, 1299-1300; Hasan Akay, *İslamî Terimler Sözlüğü-İTS*, İstanbul 1995, s. 278.

¹⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü ‘l-Ayn*, s. 875.

edilmiştir.²⁰ Denilebilir ki Yüce Allah'ın bu sıfatla vasfedilmesinin temelinde bu hususun ve işlerin, meselelerin inceliklerini bilmesinin veya kendilerini hidayet yoluna erdirmeye noktasında kullara incelikle-nezaketle muamele etmesinin yatması mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda kullanılmış olan bazı âyetler de vardır. Yapılan işlerdeki yumuşaklık ve inceliği dile getirmiş olan âyetlerden ikisinin anlamı şöyledir:

“...Kuşkusuz, Rabbim, [olmasını] dilediğini çok ince, akıl-sır ermez yöntemlerle gerçekleştirir...”²¹

“Allah, kullarına karşı çok yumuşak davranır; O, dilediğini rızıklandırır...”²²

Görüldüğü kadarıyla Lütuf kavramı, esas olarak birbirini destekleyen üç yakın anlamda kullanılmıştır. Bunların hepsi de gerek beşerin, gerekse de diğer varlıkların, hatta eşyanın tabiatını bilen ve ona göre davranan yüce bir Tanrı'nın vasfını ifade etmektedir. Kavram, ilk olarak “dikkatli ve nazik davranmak” anlamında kullanılmıştır. Nitekim Kehf Suresi'nin 19. âyetinde geçtiği (ve'l-yetelettâf) şekliyle bu anlamı ifade etmektedir: “...*(orada) nazik davranın ve sakın, yerimizi kimseye belli etmesin...*” Kur'an'da geçtiği şekliyle kavramın ikinci anlamı herhangi bir şeyden “haberdar olmak” anlamındadır. Bu meyanda dile getirilmiş olan “El-Latîf” kelimesi/sıfatı, aynı zamanda Yüce Allah'ın eşyanın künhunu deruhte eden üstün bir niteliğidir. Mamafih Mülk Suresi'nin 14. âyetindeki kullanıma bakıldığında ilgili kavramın bu içerikte (el-Latîf şeklinde) ele alındığı görülmektedir: “*Yaratan hiç bilmez mi? O, inceliklere çok iyi nüfuz eden, her şeyden çok iyi haberdar olandır.*”²³ Son olarak kavram Yüce Allah'ın güçlü bir vasfının ifadesi için kullanılmıştır. Cenâb-ı Hakk tarafından halkedilmiş olan her türlü varlık için “*lütüfkâr olmak*” şeklindeki bir içeriğe sahip olan bu kullanım, öncelikli olarak nimet verme anlamında dile getirilmiştir. Dahası, kavramın bu şekil kullanımı, her şeyi adalet dengesi üzerinde hesaba çekecek olan Yüce Allah'ın yarattıkları için sonsuz lütuf sahibi olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Nitekim Yusuf Suresi'nin 100. âyetindeki

²⁰ Yüce Allah için kullanılmış olan bu sıfat, insanın yalnızca göz ufkunu değil, tasavvur ve tahayyül ufkunu da aşan bir varlığın zâtına işaret etmektedir. Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, İstanbul 2008, s. 244.

²¹ Yusuf, 12/100.

²² Şûrâ, 42/19.

²³ Latîf kelimesi, gözler aracılığıyla kavranamayan varlığı ifade için de kullanılmıştır. En'âm Suresi'nin 103. âyetindeki kullanım, Yüce Allah'ın bir sıfatı olması hasebiyle ilgili anlam bağlamında ele alınmıştır. Kur'anî kullanımları dikkate aldığımızda ifade edebiliriz ki “Latîf” kelimesinin Yüce Allah için olan kullanımlarından birisi de “*gözler vasıtasıyla kendisi algılanamayan*” şeklindedir. Halil b. Ahmed, *age*, s. 875.

²⁴ Mehmet Okuyan, *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*, İstanbul 2013, s. 556-557. İlgili âyette geçen “*Latîf*” sıfatının “*Lütuf verici/lütüfkâr*” anlamının dışındaki bir başka

“...*Kuşkusuz Rabbim, dilediğine lütfedicidir...*”²⁵ şeklindeki ifade edilişi de bu anlamı destekler mahiyette dile getirilmiştir.

Lütuf terimi, sözlükte, nazik olmak, yumuşak ve merhametli davranmak, ihsan ve muvaffakiyet anlamlarına da gelir. Buna mukabil olarak kavram, herhangi birinse iyilik etme ve yardımda bulunma anlamında isim olarak da kullanılır. Bu meyanda ifade edilebilir ki dünya hayatında başıboş bırakılmamış olan kulu Hakk’ın rahmetine yaklaştıran her şey, Yüce Yaratıcı’nın bir lütfü olarak kabul edilmelidir. Gerek yaşamsal aktiviteler içerisinde, gerekse de hesap zamanında Hakk’ın kula olan yardımı, in’am ve ihsanı en büyük lütuftur.²⁶ Nîmet verme ve bağışlama şeklinde tezâhür eden bu durum, önceden deklere edilmiş olan Tanrı’lık bir vasıftır. Yüce Allah, kulları için lütufta bulunacağını ifade etmekle onların olası davranış bozukluğunun önüne geçmek istemiştir. Elinden geleni yapan insan için, elinden gelmeyen için yardımda bulunulması, takdir edilmiş olan bir lütuf algısını haber vermektedir. Bu yüzdendir ki kulların lehinde işlevsel olan her lütuf, gayet incelik, hoşluk ve uygunlukla gayeye ulaşma, murada erme demektir. Yüce Allah’ın bir vasfı olan “Latîf” ise hem çokça lütuf, hem de çok lütuflar bağışlayan anlamındadır. Bu meyanda dile getirilmiş olan diğer bir kavram olan “Letâfet” ise incelik, hoşluk, naziklik demektir.²⁷ Netice itibariyle denilebilir ki yarattığı mahlûkun rızkını üstüne alan bir Tanrı için önceden taahhüt edilmiş olan bir gerçekliği ifade eden lütuf, aynı zamanda bağışlaması bol olan bir Tanrı’nın değişmez sıfatı olarak da vafedilmiştir.

Lütuf kavramını insanın donanımları bağlamında ele alacak olursak, karşımıza iki anlam çıkmaktadır. Bunlardan ilkini sorumluluk sahibi kılınmış olan

çevirisi ise “*akıl-sır ermez yöntemler*” şeklinde ifade edilmiştir. Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, Ankara 2009, s. 246. Latîf olmak, hem yumuşak davranmak, hem de lütüfkâr olup yapılan iyiliklerin karşılığında kat kat fazlasıyla vermeyi ifade etmektedir. Okuyan, *age*, s. 557. Hoş sohbet, şaka, tatlı söz, içinde hikmet bulunan hareket veya söz anlamına gelen “*Latîfe*” de aynı kökten gelmektedir. Sûfi bir bakış açısıyla dile getirildiği şekliyle kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ isimleri verilen ve alem-i emr’de bulunan gözle görülemeyen beş şeye de latife denilmektedir. Kemal Yavuz vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, İstanbul ts., I, 318.

²⁵ Okuyan, *age*, s. 557.

²⁶ Kemal Atik vd., *İslamî Kavramlar*, Ankara 1997, s. 463. “Sûfilere göre lütuf sözünden maksat, sırrın bekâsı, müşahâdenin devamı ve istikamet derecesinde hâlin karar kılması konusundaki Hakk’ın teyididir. Bir hadde kadar ki kul neyi dilerse Hakk’ın onu yapması ve dileği kabul etmesidir. Bunlar ehl-i lütuf olanlardır. Zira ‘lütfun da hoş, kahrın da hoş’ fikrinde olan sûfi ileri gelenlerinden Hücvirî ve Şiblî’den benzer yaklaşımlar rivayet edilmiştir.” Bkz. Atik vd., *age*, s. 463-464.

²⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul 1979, VII, 5221; Mehmet Yaşar Soyalan, *Elmalılı Tefsirinde Kur’ânî Terimler ve Deyimler*, İstanbul 2003, s. 205-206.

insanoğluna sunulmuş olan her çeşit yaşamsal imkânlar olarak algılayabiliriz. Bu imkânların lütuf olarak sunulmuş olması, yaratıcının vasfı gereğidir. Yoksa insanı minnet altında bırakmak için değildir. Yüce Allah'ın hesaba çekeceği bir varlığın yaşamsal donanımlarını iktizâ etmesi gerekir ki, insanoğlunun inkâr ve yanı sıra sığınacağı herhangi bir bahanesi kalmasın. Diğer bir deyişle Kur'an'da lütuf olarak verildiği ifade edilmiş olan ay, güneş, su, yağmur, hava, yiyecekler, eşler, hayvanlar, gemiler... esas olarak bu dünyanın düzeni için gerekli donanımlardan sayılmalıdır. Cenâb-ı Hakk'ın bu konuyu ısrarlı bir şekilde gündemde tutmasının gerçek sebebi, ilgili donanımların yaratıcısının hatırlatılması içindir. Yoksa bunların başa kakmak için söylenmediği her hâlükârda gözükmektedir.

Dahası, temel değerlerin yokluğuyla sınanan bir insanın Yüce Allah'a karşı bir bahanesi olur ki bu durum ilâhî irade tarafından öngörülmemiştir. Öyleyse insanın kendi iradesiyle iman edip günâhlardan kaçınmasını kolaylaştıran her şey, bir yetenek olarak ilâhî fiil/proje bağlamında kabul edilmelidir. Bu projenin vasfı gereği kulun itaatini kolaylaştıran, güzel muamele ve işlere kolaylıkla müdahale eden bir yeteneğin var kılınması da yine Yüce Allah'ın önceden tasarlanmış kesin bir fiili şeklinde düşünülmelidir. Lütuf olgusunun Kadir-i Mutlak olan Allah'ın fiili şeklindeki algılanmasının²⁸ dünya hayatı ve onun donanımları için bu içeriğin dışına taşmaması gerekmektedir. Aksi takdirde kendi hesabı için temel yeteneklerden bile mahrum bırakılmış olan bir insanın olmayan bir şey üzerinden hesaba çekilmesi gibi anlamsız ve de âdil olmayan bir durum ortaya çıkabilir. Onun içindir ki âdil bir hesabın olması için gerekli donanımların sağlanması Yüce Allah'ın sorumluluğu dâhilindedir.

Lütuf olgusunun içerik değerlerinden birisi belki de gerçek manada lütuf olarak ifade edebileceğimiz husus, kavramın Âhiret hayatını ilgilendiren boyutudur. Kanaatimizce, eğer gerçekten bir lütuftan bahsedilecekse tam olarak öte dünyadaki bağışlama ve ödülleri lütuf olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, evrenin donanımlarının bir lütuf olarak değil, varlığın yaşaması için Yüce Allah tarafından halkedilmiş olan gerekli şeyler mesabesinde ele alırsak, tıpkı bunun gibi iman ve küfür de insanın donanımları gereği ortaya çıkan bir hususiyet olmuş olmaktadır. Zira iman ya da küfür Allah'ın bir fiili değil, irade sahibi insanın fiilleridir. Bu konuda bir lütuf varsa o da, iman etmeyi destekleyen kitap ve elçi gibi yönlendirici verilerin sunulmuş olmasıdır. Ancak dünya hayatını bitiren bir insan için Âhiret'teki her türlü yardım ve ödül, gerçek mahiyetteki lütuf kapsamında değerlendirilmelidir. Yaptıklarına karşılık olarak âdil bir cezalandırmaya gücü yeterken, bunu yapmayıp insanı bağışlaması, Yüce Mevlâ'nın gerçek bir lütfudur. Dahası hak etmediği hâlde kişileri Cennet nimetlerinin sonsuz haz ve lezzeti

²⁸ Ramazan Altıntaş, *Tevfik-Hızlan, Lütuf*, Ankara 2012, s. 435.

içerisine gark etmesi de aynı şekilde büyük bir lütuf olarak görülebilir. Çünkü daha yakından incelenirse lütuf kavramının içeriğinde bonkör bir edanın olduğu da fark edilebilir. Oysaki yaşamsal donanımların gerekliliği üzerinden işleyen bir lütuf algısının kişileri cezp edici bir vasfı da yoktur. Hatta bu konudaki ısrarın beşer için olumsuz kaymalara da neden olabileceği ileri sürülebilir. Zira vermeden istemek, Yüce Allah'a yakışan bir nitelik değildir.

Yüce Allah'ın canlıları karşılıksız olarak nimetlendirmesi olan lütuf, Kur'an'da yalnızca yukarıda ifade edilmiş olan (l-t-f) kökündeki anlamlarını çağrıştıran bir içerikte dile getirilmemiştir.²⁹ Tamamlayıcı olarak lütuf olgusu, ilgili kök değerinin dışında başkaca kavramsallaştırmalar üzerinden de ifade edilmiştir. Bu itibarladır ki Yüce Allah'ın yaratıcı, rahmet edici, rızıklandırıcı ve bağışlayıcı vasfı olan lütuf ve eşdeğer terimler, Kutsal Kitabımızda aynı anlamı ifade eder tarzda çoklu kavram kümeleri üzerinden ele alınmıştır. Görüldüğü kadarıyla Kur'an'da lütuf olgusunu betimleyen kavramlar olan Yüce Allah'ın lütfü, fazlı, ihsanı, rahmeti ve in'amı, Kur'an-ı Kerim'de yakın anlamlarda ve eşdeğer ifade boyutunda 84 kez kullanılmıştır. Dahası, Cenâb-ı Hakk'ın karşılıksız vermesini ifade etme hasebiyle ele alınan terimlerin hepsi de benzer içeriklerde dile getirildiği için, paralel ifade öbeklerine sahip olduğu görülmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla lütuf olgusunu bütünleyen kavramsal yapının genel başlıkları şu şekilde detaylandırılabilir:

1-Bütünüyle ilâhî vahiy ürünü olan bildirimlerde doğrudan insanların iradî kazanımlarını ifade eden lütuf kavramı, Yüce Allah'ın insanlara karşı büyük bir lütuf ve bağışlama sahibi olduğunu söylemektedir. Bu ifadelerin açık anlamlarına göre yapılan iyilikler asla karşılıksız kalmayacak, bilâkis kat kat fazlasıyla taltif edilecektir. Dahası, kendi iradesiyle imana gelmiş olan kişilerin yaptıklarına karşılık

²⁹ Yüce Allah'ın lütfunun bu şekil anlaşılmasının temelinde, gerek rızıklandırma aşamasında, gerekse de hesaba çekme aşamasında varlığa olanca incelik ve şefkatiyle muamele etmesi-edeceği yatmaktadır. Buna göre Cenâb-ı Hakk, kendisini kabul eden ya da reddeden kimselerin bu konumuna bakmadan yeryüzünde yarattığı şeylerden imkânları ölçüsünde rızıklandırmaktadır. Ayrıca bu kişilere yaşamları süresince olanca şekliyle yumuşak davranmakta, çalışarak elde etmiş oldukları kazanımları noktasında ise diğerlerinden ayırmamaktadır. Çünkü Yüce Allah'ın taahhüdüne göre dünya hayatında onlar için iyilikle tahsis, bağış ve izin üzerinden işleyen bir geçimlikleri vardır. Özellikle ihsan ve kerem anlamında ifade edeceğimiz bu kazanımlar, dünya hayatının geçimi için gerekli koşulların donatılmasını tazammum etmiştir ki, bu konuda yaratılmış varlıklar arasında herhangi bir ayırım da söz konusu değildir. Ancak iş mü'minlerin kazanımlarına geldiğinde farklı bir boyuta taşınmakta ve lütuf kavramının gerçek anlamı olan ziyadesiyle verme, bağışlama ve ödüllendirmenin sınırsız hâli ortaya çıkmaktadır.

olmak üzere tahsis edilmiş olan nimetler, sonsuz sayıda artışı da beraberinde getirdiği için lütuf kavramı içerisinde telakki edilebilir. Diğer bir ifadeyle, Yüce Allah'ın lütüfkârlığı konusunda bir iyiliğe karşılık gelmek üzere yalnızca bir ödülün tahsisinden bahsedilemeyeceği için, inanalar için taksim edilmiş olan karşılıklar doğrudan lütuf olgusu içerisinde ele alınmalıdır. Bu yüzdendir ki Kur'an'da iman etmenin hem bir lütuf, hem de bir kazanım olduğu gerçeği sıklıkla işlenmiştir. Aynı kazanımı ifade eden farklı âyetler üzerinden dile getirilmiş olan bu durum,³⁰ beşer davranışlarının ödüle yönelik muhtemel rotasının çizildiğini de haber vermektedir. Görüldüğü kadarıyla bu konuyu gündeme taşıyan âyetlerin ifade ettiği olumlu şeyler, öncelikli olarak kişilerin iradelerini harekete geçirmek suretiyle iman etmelerinin önemine değinmektedir. Saniyen kişisel tercihler üzerinden sahip oldukları-olacakları kazanımlarını göstermektedir. Yukarıda bahsedilmiş olan bu iki durumun da insanın lehine düzenlenmiş olması ise başlı başına bir lütuf olarak kabul edilebilir. Mamafih bu yaklaşıma uygun gelecek olan bir âyetin meali aşağıda verilmiştir:

“Kitap ehlinden ve Allah'a ortak koşanlardan inkâr edenler, size Rabbinizden hiçbir hayır indirilmesini arzu etmezler. [Ancak gerçek şudur ki], Allah, sevgisini dilediğine bahşeder. Allah, çok büyük lütuf sahibidir.”³¹

2-İkinci aşamada ele almış olduğumuz âyetler ise Yüce Allah'ın başta inananlar olmak üzere dilediği bazı kullarına hesapsız lütfedici oluşundan bahseden ayetlerdir.³² Bu âyetlerin içerikleri ve rızıklandırmanın temel nedenleri irdelendiğinde görülecektir ki, *“dilediğini rızıklandırır”* ifadesi, gerek maddî anlamda, gerekse de manevî anlamda rızıklandırmanın yeter şartlarını yerine getirenler için tahsis edilmiş gibidir. Lütuf olgusuna teğet bir düşünsel algı olarak ifade edebiliriz ki olası kazanımlarını Yüce Allah'ın yasal kuralları üzerinden işleten herkes, sonuç olarak O'nun rızıklandırmasına muhatap olmaktadır. Bu yasal durum, herkes için ayrıcalıksız olarak tanımlanmış bir hususiyettir. İman da servet de esasında bu yasallığın kalıcı iki unsurudur. İman ve servet şeklinde dile getirilmiş olan bu kazanımlar, bütünüyle kişisel faaliyetler üzerinden tahakkuk etmektedir. Şartların bütünüyle oluştuğu her durumda dileyenin imana gelebilmesi ve dileyenin rızıklandırılması, bu iki olgunun öteden beri yaratıcısı olan Yüce Allah'ın sunmuş olduğu bir imkân olarak görülmelidir. Belki de Yüce Allah'ın adaleti düzleminde ifade edecek olursak, doğrudan dilediğinin değil, dileyenin iman ve servet elde ettiği

³⁰ Bakara, 2/105, 243, 251, Al-i İmrân, 3/8, 74, Nisa, 4/70, Maide, 5/54, Enfâl, 8/29, Yunus, 10/60, Hud, 11/3, Hac, 22/63, Neml, 27/73, Mü'min, 40/61, Hadîd, 57/21, Cuma, 62/4.

³¹ Bakara, 2/105.

³² Al-i İmrân, 3/73, 152, Maide, 5/23, Tevbe, 9/28, Yusuf, 12/100, İbrahim, 14/11, Hadîd, 57/29, Duhâ, 93/5.

bir ortamda kulun âdil bir hesabının görülebilmesi için hiçbir açık kapı bırakılmamış olmaktadır. Nitekim kişisel iradelerin kazanımlarına halel getirmeyecek şekilde temel esasların belirlenmesi bağlamında dile getirilmiş olan aşağıdaki âyet, meramımızı anlatmak için yeterli görülebilir kanaatindeyiz:

“...De ki: “Doğru yol, Allah’ın [belirlemiş olduğu] doğru yol, size verilmiş olanın aynen bir başkasına da verilmesidir.” Yine de ki: “Kuşkusuz, lütuf Allah’ın elindedir; onu dilediğine verir.” Allah [lütüf] çok geniş olan, çok iyi bilendir. O, sevgisini dilediğine ayırır. Allah çok büyük lütuf sahibi olandır.”³³

3-Kur’an-ı Kerim’de ifade edilmiş olan lütfun bir anlamı da beşerî düzendeki ilişkileri tanzim eden bir incelik ve nezaketten bahsetmesidir. Kur’an, bu kullanım şekliyle insanın sosyal ahlâkına katkıda bulunarak, beşerî münasebetlerindeki olumlu yönü işaret etmiş olmaktadır. Güzel bir haslet olarak insanların sosyal ilişkilerde lütuf sahibi olduğunu bildiren ayetler,³⁴ hem Yüce Allah’ın işaret ettiği bir kazanıma, hem de ilgili kazanım üzerinden hayatına olumlu manada katkı sunan insan olgusuna işaret etmektedir. Beşer için önerilmiş olan bu davranış şekli, tabir caiz ise Yüce Allah’ın ahlâkının benzer hâli mesabesinde görülebilir. Nitekim ilk bakışta beşerî ilişkilerde ahlâkî norm koyma endişesini taşıdığı görülen bu olgu, O’nun önermiş olduğu ahlâkî modelle ahlâklanmanın sınırlarını da açıkça ortaya koymaktadır. Zira insanoğlunun iradî davranışları için mecburî istikamet şeklinde olmasa da, üzerinde düşünülüp kabul edilecek bir formda sunulmuş olan bu örneklik, sevgi, saygı, güven, âdil olma ve cömertlik gibi beşerin kendi lehinde olan bir sürü kazanımı da peşinen gündemine almış olmaktadır. Mamafih bu konuda herkes için genel bir örneklem şeklinde tebliğ edilmiş olan şu âyet, insanın sosyal ilişki moduna yönelik olması gereken bir ilâhî öneride bulunmaktadır:

“ Henüz dokunmadığınız ya da mehir[lerini] belirlemediğiniz kadınları boşamanızdan dolayı da sizin için herhangi bir günâh söz konusu değildir. [Ancak bu gibi durumlarda, yine de] onlara, birtakım maddî yararlar sağlayın...Şu hâlde, birbirinize karşı lütfkâr davranmayı [asla] unutmayın; çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı çok iyi görendir.”³⁵

4-Rıza, tövbe ve bağışlanma gibi bazı kazanımların sadece Allah’ın lütfmesiyle kazanılacağını ifade eden âyetler.³⁶ Dikkat edilirse ilgili âyetlerin, çift yönlü işleyen bir irade mekanizmadan bahsettiği açıkça görülmektedir. Bu mekanizmanın bir ucunda kişisel tercihleri üzerinden adım atan güçlü bir irade,

³³ Al-i İmrân, 3/73.

³⁴ Bakara, 2/237, Muhammed, 47/4.

³⁵ Bakara, 2/236-237.

³⁶ Nisa, 4/113, Yusuf, 12/90, Nûr, 24/10, 20-21, Kasas, 28/82, Fetih, 48/29, Haşr, 59/8.

diğer tarafında ise bu iradenin olası sonuçlarını değerlendiren daha güçlü bir irade bulunmaktadır. Karar veren irade olan Yüce Allah, karara konu olacak fiilleri işleyen bireyi yaptıkları üzerinden ödüle muhatap kılmakta, bunun olmasını da büyük bir lütuf çerçevesi içerisinde sunmaktadır. Öyle ya İlâhî irade rıza, tövbe ve bağışlanma isteğini kabul etmeyerek, kişisel iradenin istencinin aksine de davranabilirdi. O zaman yaptıklarıyla baş başa kalan insan için mahrumiyet ve lanet ortamları hazırlanmış olurdu. Her türlü tehlike karşısında kişilerin korunma isteklerine cevap veren Yüce Allah, imanlarını güçlendirme yöntemi üzerinden onları çeşitli tehlikelerden koruyarak büyük bir lütuf göstermiş olmaktadır. Korunma işleminin kişisel irade üzerinde yardımcı aparatları olan vahiy, doğrudan bir lütuf olarak kabul edilmelidir. Bu yüzdendir ki mealini vermiş olduğumuz şu âyette de ifade edildiği veçhile Yüce Allah, gerek fiilî dua vasıtasıyla, gerekse de sözlü dua aracılığıyla kendisinden rıza talep eden kullarına, bağışlama yetkisini kullanarak kulları için büyük bir lütuf kapısı açmış olmaktadır:

“Allah’ın sana lütfu ve sevgisi olmasaydı, içlerinden bir kısmı seni saptırmaya kalkıştırlardı. Oysaki onlar, sadece kendilerini saptırırlar sana da hiçbir zarar veremezler. Allah ise, sana kitabı ve bilgeliği indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Sana Allah’ın lütfu [gerçekten] çok büyük olmuştur.”³⁷

5-Denilebilir ki Kur’an’ın üzerinde durmuş olduğu en temel kavram, iman, tevhid ve Cennet’e sahip olmanın öncelikli olarak Yüce Allah’ın nasip etmiş olduğu bir lütuf sayesinde gerçekleştiğini bildirmesidir.³⁸ Esasında vahyin yaratıcı lehine olan vurgularını dikkate alacak olursak, bu bildirimde insanın iradesini iptal eden bir yönün olmadığını kolaylıkla fark ederiz. Zira tevhidî değerlere iman etme ve bunun sonucunda ödül olarak Cennet’e girme hususu, evvelen insan iradesinin bir kararı olmaktadır. Ancak iman edebilme imkânı ve tevhidî değerlerin inzâlî insanlık için başlı başına bir lütuf olarak görülmelidir. Eğer böyle bir imkân sunulmamış olsaydı, beşerin hâli nice olurdu? Bu yüzdendir ki insana iman edebilme yeteneğinin bahşedilmiş olması ve saniyen bu yeteneğin işlevselliğini destekleyecek bildirimlerin yapılmış olması, ilâhî lütfun bir yansıması olarak telakki edilmelidir. Dahası, kişilerin iman ve tevhit değerleri üzerinden elde etmiş olduğu kazanım olan Cennet de, insanın yaptıklarına karşılık olmak üzere hazırlanmış olan bir ödül mekânıdır ki bu durum bile başlı başına büyük bir lütuf olarak algılanmalıdır. O nedenledir ki şu âyette ifadesini bulmuş olduğu şekliyle iman, tevhit ve Cennet, ilâhî lütfun temel bir unsuru kabilinden gerçeklikleridir:

³⁷ Nisa, 4/113.

³⁸ Tevbe, 9/59, Yusuf, 12/38, Rûm, 30/45, Ahzâb, 33/47, Fâtır, 35/32, 35, Duhân, 44/57, Hucurât, 49/8, Tûr, 52/27.

“...Ben, atalarım olan İbrahim’in, İshak’ın ve Yakub’un dinine uydum. Herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmak bize yaraşmaz; bu, Allah’ın bize ve insanlara olan lütfudur...”³⁹

“ ‘O, lütfuyla bizi, kalacağımız yere yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk ne de usanç dokunacaktır’ diyeceklerdir.”⁴⁰

6- Kanaatimizce Kur’an terminolojisinde öne çıkan bir anlam, benzer konuda diğerlerinin yörüngesini de belirlemiş gibidir. Nitekim lütfun, hak edilenin üstünde verilen bir nimet ve kazanım olduğunu bildiren âyetler bu duruma açık bir örnek olarak örnek gösterilebilir.⁴¹ Aslında lütf kavramının bu anlamı, ilâhî sistem içerisinde dizayn edilmiş olan lütf algısına en yakın içeriktir denilebilir. Zira lütf denilen şey, esas olarak munzam bir karşılık değil, hak edilenin üstündeki bir iltifattır. Bu meyanda ifade edilebilir ki kişisel yaşamlarımızın devamı için takdir edilmiş olan çevresel faktörleri lütf olarak görmektense, üretimlerimizin üstünde elde ettiğimiz şeyleri lütf olarak algılamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü sebep sonuç ilişkisi nedeniyle elde edilenlerin lütf olarak görülmesi Yaratıcı’nın bir vasfı ise, beşerî kazanımların üzerindeki kat kat artışların lütf olarak görülmesi ise Yaratıcı’nın sonsuz rahmet ve lütfunun bir yansımasıdır. O yüzdendir ki yaşamsal aktivitelerimizin olmazsa olmaz araçlarını lütf olarak görmek, sadece Yaratıcı’nın vasfı gereği iken, yaptıklarımıza karşılık olmak üzere herhangi bir ödüle kavuşma ve mutlak olan bir cezadan kurtuluş durumu ise gerçek manada lütf olarak görülmelidir. Tabiat yasaları gereği elde edilenlerin lütf olması, sünnetullah yasaları çerçevesinde olası bir hak iken, bu hakkın kullanımından doğan sonuçlar üzerinden yargılanma durumunda ortaya çıkacak rahmet ve bağışlanma hâli ise gerçek manada lütf kavramı içerisinde düşünülmelidir. Bu minvâl üzere denilebilir ki çocuk sahibi olmak normal bir eylem iken, salih evlat sahibi olmak ise gerçek bir lüftür. Bu durum aşağıdaki âyetlerde bütün çıplaklığıyla açıkça ortaya konulmuştur:

“...O, onların ödülleri tam olarak ödeyecek ve [hatta] lütfundan onlara fazlasını da verecektir...”⁴²

“...Çünkü Allah, onlara, karşılıklarını tam olarak ödeyecek ve hatta onlara lütfundan fazlasını bile verecektir. Allah kuşkusuz çok bağışlayan, şükürün karşılığını çokça verendir.”⁴³

³⁹ Yusuf, 12/38.

⁴⁰ Fâtır, 35/35.

⁴¹ Nisa, 4/32, 173, 175, Yunus, 10/58, Nûr, 24/38, Ahzâb, 33/47, Fâtır, 35/30, Şûrâ, 42/22, 26.

⁴² Nisa, 4/173.

7- Bu grup âyetlerde ifade edilen gerçeklik ise, lütfun inanan insanlar için eşit olarak kullanıma sunulduğunu belirtmektedir. Nitekim yalnızca normal insanlar için değil, seçilmiş ve elçilik vazifesiyle görevlendirilmiş olan peygamberler için dâhi bela, sıkıntı ve sapkınlıklardan kurtuluşun sadece Yüce Allah'ın lütfu ve yardımı sayesinde olduğunu bildiren âyetler vardır.⁴⁴ Bu âyetlerin açık ifadeleri üzerinde düşündüğümüzde karşımıza çıkan lütuf algısının yine dua, yardım isteği ve bu isteğe verilen cevap şeklinde dizayn edildiğini görmekteyiz. Kim olursa olsun eğer Allah tarafından iradesini sağlamlaştırarak umdelere sahip değilse, şeytanın ve nefsinin isteklerine râm olması işten bile değildir. Bu konuda elçiler ile normal şahıslar arasında herhangi bir fark yoktur. Nefsinin işgalarına olumlu cevap vermenin imkânlı olduğu her durumda, iradesini nefsinin önüne geçirmek büyük bir lütuf olarak algılanmalıdır. Allah'ın yardımı, o yardımı hak edecek adımların atılmasını gerekli şart olarak lanse ettiği içindir ki, bu konuda lütuf olarak kabul edilebilecek asıl değer, Rabbimiz tarafından kişisel iradelerimizin tahkim edilmesi işlemidir. Kötülüklerden sakınmak için ilk adımın insandan geldiği her durumda, tamamlayıcı etkin faktör babında Yüce Rabb'in yasal kanallar üzerinden müdahale etmesinin önu açılmış olmaktadır. İşbu âyetlerde ifade edilen gerçeklik, tam olarak bu süreci betimlemekte gibidir:

“Andolsun ki, Biz; daha önceleri de annene: ‘Onu [Musa'yı] sandığın içine koy ve onu denize bırak ki, deniz de onu kıyıya atsın ve böylece hem benim düşmanım olan hem de onun düşmanı olacak olan biri de onu evlat edinsin!’ diye vahyettiğimizde de sana lütufta bulunmuştuk...”⁴⁵

8-Lütuf kavramının bilinen bir başka versiyonunda kâfir, müşrik ve münafıkların kendilerine söylenenleri yapmama azmini ifade etmek için tepkisel mahiyette Allah'ın lütfunu beklediklerini dile getiren âyetlerin olduğu görülmektedir.⁴⁶ Sahici bir beklentiye değil de, alaycı bir isteği ifade eden bu âyetler, insanoğlunun lütuf beklentisinin gömülü bir değer olduğunu ifade etmektedir. Fitrat ya da genetik kodlama üzerinden fonksiyonel olan bu hâl, inanma değeri ne olursa olsun mutlak olarak kişisel bir yakınma tarzı olduğunu göstermektedir. Hem kendi inanç dünyalarında bu gibi bir algının olması hasebiyle böyle bir istekte bulunan kâfir, müşrik ve münafıklar, öteden beri tanıdık objeler üzerinden geliştirmiş oldukları muhalefet geleneğini sürdürmek istemişlerdir. Belki de sırf bu yüzden Yüce Allah, onların alaya almış olduğu lütuf beklentisini inananlar için mutlak bir

⁴³ Fâtır, 35/30.

⁴⁴ Nisa, 4/72, 83, 113, Hud, 11/108, Yusuf, 12/100, Tâhâ, 20/37, Neml, 27/16.

⁴⁵ Tâhâ, 20/37-39.

⁴⁶ Tevbe, 9/75.

kazanım ve destek olarak onaylamaktadır. Nitekim aşağıda mealini vermiş olduğumuz şu âyetlerde bu durum bâriz bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

“ Onların içinde: ‘Andolsun ki, eğer Allah, bize lütfundan verecek olursa, mutlaka başta bulunacağız ve iyilerden olacağız’ diyerek Allah’a söz verenler vardır. Ancak Allah, onlara lütfundan verdiğinde onda cimrilik ederler ve yüz çevirerek sözlerinden dönerler...”⁴⁷

9-Lütuf olgusunun muhalif değerleri eleştiren bir zihinsel yapının ödül ve kazanım aparatı olduğu bilinen bir husustur. İslâm vahyi özelinde ifade edecek olursak, bu aparat sıklıkla gündeme gelmiş ve İslâm vahyine karşı duranların Allah’ın lütfundan mahrum kalacağını ifade eden ayetler üzerinden işlevsel kılınmıştır.⁴⁸ Bu metot ve tavır alış sayesinde hem kendi müntesiplerinin gelecekteki umudu canlı tutulmuş, hem de muhaliflerin beklentileri boşa çıkarılmış olmaktadır. Kontra bir fikrî eğilimin sağaltıcı bir adımı olarak da görülebilecek olan bu hamle, gerçekliği elinde tutan bir ideolojinin güçlü bir manifestosu mesabesinde. Öyle ki bu adım, hakikatin yegâne kaynağı olduğunu ifade etmiş olan bir inancın, kendisinden başka hakikat olmadığını gelecek beklentisi üzerinden deklere etmesi şeklinde de görülebilir. Her ne hâlde ifade edilirse edilsin, nihayetinde kendi müntesiplerine büyük bir kazanım sağlayan bu hamle, muarızların gardını düşüren önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Nitekim karşıt ideolojilere muhalif olmayı değil de, düşman olmayı merkezine almış olan bu yaklaşımın bilinen versiyonu şu âyette bâriz bir şekilde dile getirilmiş gibidir:

“Böylece Kitap ehli, Allah’ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini, lütfun ise sadece Allah’ın elinde olduğunu, onu dilediğine vereceğini bilsinler! Allah, gerçekten de çok büyük lütuf sahibidir.”⁴⁹

10-Vahiy tarihi boyunca bazı kavimlere tahsis edilmiş olan elçilik vazifesi üzerinden işleyen bir kıskançlığın olduğu bilinmektedir. Bu itibardır ki insanlar nezdinde Yüce Allah’ın kendi içlerinden herhangi bir peygamber gönderip hak yola gelmelerini öncelemiş olduğu kavim ve toplulukların bu durumu, diğerleri tarafından şiddetli bir kıskançlık vesilesi kılındığı görülmüştür. Dahası, özeldir ilgili kavim nezdinde, genelde ise bütün insanlığa gönderilmiş olan bu lütfun, kıskançlık ve haset vesilesi olduğunu ifade eden âyetlerdeki net ifadeler,⁵⁰ süreç içerisinde vahyin taşıyıcılığında öncelikli olan bu durumun, esasında kıskançlık vesilesi olmaması gereken şeyler mesabesinde olması gerektiğini haber vermektedir. İlgili

⁴⁷ Tevbe, 9/75-76.

⁴⁸ Hadîd, 57/29.

⁴⁹ Hadîd, 57/29.

⁵⁰ Nisa, 4/54.

süreç bağlamında tabir caiz ise zarfa değil, mazrufa bakabilmesini başarabilen herkes, Yüce Allah katında gerçek manada kutsal olanın şeyin mesajın aracılarının değil, mesajın kendisi olduğunu fark etmeleri gerekirdi. Bu nedenledir yalnızca vahiy süreci için bütünüyle işlevsel bir hâlin ifadesinden ibaret olan bu kutsallık durumu, mesajı kabullenenler için de aynı derecede lütuf olarak görülebilecek bir üstünlük hâlidir. Diğer bir deyişle mesajın ilk taşıyıcıları için tahsis edilmiş olan lütuf nimeti, aynı mesajı benimseyenler için de cârî olan bir hususiyet olmaktadır. Bu konuda ilk olmakla arda almak arasında büyük bir derece farkı yoktur. Nitekim aşağıda mealini vermiş olduğumuz şu âyet, bu durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır:

“Kendilerine kitaptan pay verilmiş olduğu hâlde, cibte ve tağuta inananları ve inkâr edenler hakkında “Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır.” diyenleri de görmüyor musun?...Yoksa, onlar, insanları, Allah’ın kendilerine lütfundan vermesinden dolayı mı kıskanıyorlar? Gerçekten de Biz, İbrahim soyuna kitap ve bilgelik vermiş ve onlara çok büyük bir hükümranlık bağışlamıştık. Bununla birlikte, onlardan bir kısmı ona inanmış, bir kısmı ise, onu terk etmiştir. Yakıcı ateş olarak cehennem yeter!...”⁵¹

11-Yüce Allah’ın bildirdiğine göre dünya üzerinde cârî olan kanunlar gereği insanlığın bir kısmı diğerlerinden daha çok ya da daha az nimete ulaşabilmektedir. Bu durum yine Cenâb-ı Hakk’ın gözlemi altında olmaktadır. Ancak doğaldır ki nimet konusunda diğerlerinden daha bolca bir imkâna kavuşmuş olanlar, diğerleri nezdinde lütuf bakımından bir adım önde gözükmektedir. Fakat bu hâlin sürekli bir kazanım olmadığı, şartlarla kaim olduğu da yine haber verilmektedir. Yaratıcı’nın koymuş olduğu şartlar müvacehesinde kendilerine tahsis edilmiş olan lütfun üzerine yatmadan, etrafındaki ihtiyaç sahipleriyle paylaşılması emri, hem servetin tek elde toplanmasına, hem de kıskançlık unsuru hâline gelmesine set çekebilecektir. O nedenledir ki Cenâb-ı Allah’ın kendilerine ihsan etmiş olduğu lütuf konusunda cimrilik edenleri ifade eden âyetler,⁵² insanoğlunun elinden hayatiyet bulacak olan gerçek manada bir lütuf taksiminden de bahsetmektedir. Zira sünnetullah yasaları çerçevesinde toplumun bazı kesimlerine tahsis edilmiş olan rızık-lütuf olgusu, toplumun geri kalan kesimlerinin de ulaşabileceği bir nimet olmalıdır ki, âdil bir bölüşümden bahsedilebilsin. Mamafih aşağıdaki âyetlerde de ifadesini bulduğu veçhile rızık ve lütuf olarak görülebilecek olan bazı şeylerin paylaşım organizasyonu, sorumluluk sahibi insanın uhdesine bırakılmış bir hususiyettir. O yüzden bu işlemin yapılmadığı her durum, Yüce Allah tarafından eleştirilmekte ve hesabının sorulacağı dikte edilmektedir. Kanaatimizce ilgili âyetlerde de dile

⁵¹ Nisa, 4/51-55.

⁵² Nisa, 4/37, Tevbe, 9/76, Nûr, 24/22.

getirilmiş olan rızkın yaratılması ile rızkın dağıtılması konusundaki farklılık, lütuf algımızın sünnetullah yasaları çerçevesinde anlaşılmasını daha imkânlı hâle getirebilecektir.

“Onlar, cimrilik ederler, insanlara da cimri [olmalarını] söylerler ve Allah’ın, kendilerine lütfundan verdiğini gizlerler. [Bu yüzdendir ki], Biz de o inkâr edenlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Bunlar, Allah’a ve ahiret gününe inanmadıkları hâlde, mallarını insanlara gösteriş yapmak için harcarlar. Kimin arkadaşı şeytan ise, [çok iyi bilsin ki], o, çok kötü bir arkadaştır. Bunlar, Allah’a ve ahiret gününe inansalardı ve Allah’ın kendilerine vermiş olduklarından [başkaları için de] harcasalardı, kaybedecek neleri olurdu ki...?”⁵³

12-Başta peygamberler olmak üzere kendi kazanımları dolayısıyla değil, Yüce Allah’ın doğrudan lütuf tahsisi sayesinde nimete kavuşanlardan bahseden âyetler, aynı zamanda bu nimet için şükür gerektiğini de ifade etmektedir. O yüzdendir ki Yüce Allah’ın direkt müdahalesi sonrasında konumlarına binaen nimete kavuşanların şükürünü ifade eden âyetler,⁵⁴ genel bir ahlâkî ilke üzerinde ikame edilmişlerdir. İlgili âyetlerde Yüce Allah’ın kendilerini lütfundan verdiğini gizleyip, onu paylaşmayanlar, nankörlükle suçlanmakla kalmamış, genel olarak ahlâkî bir eleştiriye de tabi tutulmuşlardır. Hangi yolla olursa olsun elde edilmiş olan bir nimet için, onu tahsis edene karşı bir minnettarlık içinde olmak, beşerden istenilen bir erdemli davranış modelidir. Zira insanın dünyadaki nimete karşı olan yolculuğu mutlak manada bir eşitlik üzerinde yükselmemektedir. Onun içindir ki şartların daha olgun olduğu her durumda elde edilen nimetler, birikime değil, paylaşım ve şükre tabi olmalıdır. Sadece, Yüce Allah için değil, her durumda ve herkes için bu erdemli tutumun icrâsı gereklidir ki, insanın eğitiminde baskın bir unsur olan paylaşım ve teşekkür nitelikleri ön plana çıkarılabilsin. Yaşanabilir bir dünya için bu niteliklerin sürekli olarak fonksiyonel olması gerekmektedir. Hâlihazır bildirimlerin işaret etmiş olduğu nihaî yönün de bu olmuş olması, Cenâb-ı Hakk’ın tasarlamış olduğu insan projesini tamamlayan bir hususiyettir.

Bu sebeplere binaendir ki gerek elçilerin kendileri üzerinden sâdır olan mucizevî olaylar karşısındaki müteşekkiri ve lütufkâr tutumları, gerekse de herhangi bir nimete kavuşan insanların bu nimetlere karşılık olmak üzere sergileyecekleri şükür ifade eden tutumları, onları daha da olgunlaştıran beşerî adımlar mesabesinde görülmüştür. Dahası, bu çeşit nimete kavuşanların genel bir şükür edimi içerisinde olmasının beklenmesi, sebep-sonuç ilişkisi açısından da normal kabul edilmelidir. Zira kim olursa olsun, kendisine herhangi bir nimet sunan kişiye karşı teşekkür ve

⁵³ Nisa, 4/37-39.

⁵⁴ Bakara, 2/198, Al-i İmrân, 3/169, Nahl, 16/14, İsrâ, 17/12, 66, Meryem, 19/47, Kasas, 28/5, 73, Fâtır, 35/12, Cuma, 62/10.

minnet duygusu içerisinde olur. Bu durumun aksi davranış modelleri mutlak surette eleştiri konusu edilebilir. Beşerin donanım ya da fitrat niteliği bu durumun gerekliliğini iktiza eder ki, ilkesel olarak Yüce Allah'ın da beşerin yaratılışında mündemiç olan bu niteliği üzerinden bir şükür edimi içerisinde olmasını istediği insana hitap etmekte olduğunu görebilmekteyiz. Kanaatimizce Hz. Süleyman ve Belkis'in tahtının taşınması sürecindeki lütuf olgusunu konu edinmiş olan ve aşağıda anlamını vermiş olduğumuz âyetler, meramımızı anlatmak için yeterli olacaktır:

“Kitaptan ilmi olan birisi ise: “Sen gözünü açıp kapamadan ben sana onu getiririm.” demişti. Süleyman, onu yanı başında kurulmuş gördüğünde: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim konusunda beni sınamak üzere Rabbimin [bana bahşetmiş olduğu] lütuftur. Kim, şükrecek olursa, [şunu çok iyi bilsin ki], o, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük edecek olursa [o da şunu çok iyi bilsin ki], Rabbim, kendine yeterli, çok cömert olandır.” diye haykırmıştı.”⁵⁵

“Hac, bilinen aylardadır. Kim bu aylarda haccı [kendine] farz kılar, [iyi bilsin ki], artık hac esnasında, kadına yaklaşmak, günâh işlemek ve kavga etmek yoktur. Ne hayır yaparsanız yapın, Allah onu bilir. O hâlde kendinize azık edinin; [ancak şunu hiçbir zaman hatırlınızdan çıkarmayın ki], azığın en hayırlısı, takva [içinizde Allah bilincinin canlı kalması] dır. Ey basiret sahipleri! Öyleyse Beni bilincinizde canlı tutun. [Hac esnasında] Rabbinizin lütfunu aramanızda herhangi bir günâh sözkonusu değildir...”⁵⁶

13-Kur'an, gerek dilsel metodu gereği, gerekse de Yüce Allah'ın sonsuz yaratıcılığını ön planda tutmak için lütuf konusunda farklı bildirimlerde bulunmuştur. Yukarıda görüldüğü gibi bu bildirimlerin bir kısmı sanki hiçbir görünür nedene dayalı olmaksızın doğrudan tahsis edilmiş olan nimetler şeklinde kabul edilmektedir. Hâlbuki ilgili âyetleri dikkatlice incelediğimizde onların da genel bir yasal çerçevede tahsis edildiğini görebilmekteyiz. Peygamber gönderme, bağışlama, rızık yaratma gibi tek taraflı tahlîk faaliyetleri de esasında açık bir sebebe mebnî olan oluşumlardır. Bu gibi tanrısal lütufların tahsis edilmesi de yine beşerin bazı adımları neticesinde hayatiyet bulmuş olan ilâhî fiiller mesabesinde. Bu aşamada denilebilir ki Yüce Allah'ın lütfettiklerine kavuşmanın bazı maddî-fiilî şartları olduğunu ifade eden âyetler,⁵⁷ lütuf olgusunun ikinci ve en belirgin vasfını teşkil etmektedir. Zira insan için ancak bu çalışma sayesinde ki şükredebileceği herhangi bir nimet olgusuna kavuşabilmesi olanaklı kılınmıştır. Yoksa hüdâ-i nabit kabilinden olan şeyler, eğer beşerin yaşamı ve imtihanı için gerekli bir donanım

⁵⁵ Neml, 27/40.

⁵⁶ Bakara, 2/197-198.

⁵⁷ Hud, 11/3, Nûr, 24/32-33, Rûm, 30/23, 45, 46, Lokman, 31/31, Câsiye, 45/12, Haşr, 59/8, Müzzemmil, 73/20.

unsuru ise bu konu şükürün konusu değildir. Tıpkı nefes alabilmemiz için yaratılması mecburi olan havanın varlığının bir şükür konusu olmadığı gibi.

Diğer bir ifadeyle insanoğlu, yan gelip yatarak herhangi bir nimet olgusuna gark edilmemekte, çeşitli şartları bir araya getirerek kişisel emeğe dayalı gelişen üretici/yapılandırıcı bir teknikle çevresindeki nimet olgusunu daha kullanışlı hâle getirebilmektedir. Bu şartların göz ardı edildiği her ortam, sünnetullah yasaları gereği lütfun tahsisinin geciktirildiği ortamlar olmaktadır. Ayrıca bazı nimetlerin lütf kategorisinde görülebilmesi için onlara sahip olmak ya da elde etmek yeterli değildir. Bilakis verili olan her nimet ve yeteneğin Yüce Yararıcı'nın iradesi çerçevesinde istendik yönde kullanılması da gerekmektedir. Kutsal mekânların tahsisi, bölgesel nimetlerin çokluğu ve benzeri şeyler bu kabil lütf kategorisinde görülebilir. Şimdi insanların çalışmaları neticesinde sürdürülebilir lütf kategorisinde kabul edilebilecek olan bazı nimetler için aşağıda meali verilmiş olan âyetlerin şahitliğine başvurabiliriz:

*“Allah, üzerinde buyruğuyla gemilerin yüzüp gitmesi ve böylece O'nun lütfunu aramanız ve [O'na] şükretmeniz için, denizi sizin hizmetinize sunandır. O, yine, göklerde ve yerde bulunanların hepsini de kendi katından [bir lütf olmak üzere] sizin hizmetinize sunandır. Bunda, kuşkusuz, düşünen bir halk için alınacak ibretler vardır.”*⁵⁸

*“...[Eğer, size söylendiği şekilde hareket edecek olursanız], Allah, sizi belli bir süreye kadar güzel bir biçimde yaşatır ve her erdemliye de erdeminin karşılığını verir. [Ey peygamber! Onlara de ki]: “Ben, size, O'nun tarafından [gönderilmiş olan aynı zamanda]hem bir uyarıcıyım hem de bir müjdeciyim...”*⁵⁹

14- Son olarak ifade edilebilecek olan bir âyet grubu daha vardır ki, o da Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını içselleştirmiş olan gürhün kavuşacağı nimetlerin, muhataplar nezdindeki algılama şeklini gündeme getirmektedir. Bu âyetler kapsamında ifade edebiliriz ki Yüce Allah'ın isteği doğrultusunda hayat yaşamayı ilke edinmiş olan inananların kavuştukları lütuflar, karşı tarafta daimi olarak bir kıskançlık ve saygısızlık vesilesi olmaktadır.⁶⁰ Bize göre beşerin donanımları dikkate alınırsa bu durumun yadırganacak bir noktası da yoktur. Çünkü kıskançlık, beşerin çocukluk hâllerinden birisidir. Oysaki ilâhî tahsis sayesinde değil, doğrudan kişisel tercihler üzerinden elde edilmiş olan bu kazanım, kıskançlık vesilesi değil, gıpta vesilesi kılınabilseydi, onlar için de daha olumlu bir gelişimin başlangıcından bahsedilebilirdi. Esasında, bu lütf hâli, sadece inananlar için tahsis edilmiş olan bir

⁵⁸ Câsiye, 45/12-13.

⁵⁹ Hud, 11/2-3.

⁶⁰ Nisa, 4/73, Maide, 5/2.

nimet değil, herkes için eşit olarak düzenlenmiş olan bir imkânlı durumu ifade etmektedir. Ancak herkes için eşit şartlarda dizayn edilmiş olan bu başlangıç noktası, arzu ve isteklerini Cenâb-ı Hakk'ın iradesi doğrultusunda dizginleyebilen her şahıs için, varış noktasındaki kazanımların bütünüyle lütuf olgusu çerçevesinde görülmesini temin etmektedir.

Gelinen bu aşamada denilebilir ki ulaşılmış olan bu netice, doğrudan kişisel iradeye dayalı tercihlerin olmasını iktizâ etmektedir. Öyle ki lütuf konusunda elde edilebilecek olan bu farklılık, hem beşerin sorumluluğuna, hem de onun âdil hesabına engel bir durum teşkil etmemektedir. Zira başlangıç noktası olarak beşer için eşitlik olan her şey, yine beşerin süreç içerisindeki iradî tercihleri doğrultusunda avantaj, ya da dezavantaja dönüşebilmektedir. O yüzdendir ki inanmak ya da inanmamak hâli, sırf ilâhî bir lütuf değil, beşer tercihlerinin olası yönleri üzerinde ikame edilmiş olan doğal bir sonucudur. Nitekim gerek bu dünyada, gerekse de öte dünyada lütuf bağlamında yalnızca inananlar için tahsisinden bahsedilmiş olan nimetler, inananlar grubunun bir ferdi olarak yaptıklarına karşılık olmak üzere verilecektir. Denilebilir ki inananlar, bütünüyle âdil bir sürecin sonunda bu gibi lütfun doğrudan muhatabı olmaktadır. Herkes için eşit şartlar müvacehesinde tahsis edilmiş olan bu lütfun, gene herkesin çalışması sonucunda elde edilebileceğini ifade eden bazı âyetlerin anlamı şöyledir:

“Ey inananlar! Savaşa ister küçük gruplar hâlinde, ister topluca çıkın; ama [tedbiri hiçbir zaman elden bırakmayın] [her zaman] tedbirli olun! İçinizden elbette ki, [savaştan] geri kalan [da] olacaktır. Başınıza bir felaket gelecek olsa, o zaman, o: “Allah, bana lütufta bulundu da onlarla birlikte bulunmadım.” diyecektir; ama, Allah’tan size bir lütuf ulaşacak olsa, [hiç kuşkunuz olmasın ki bu sefer de] o, sanki, onunla aranızda sevgi [sorunu] yokmuş gibi: “Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da [ben de onlar gibi] çok büyük bir kazanç elde etseydim” diyecektir.”⁶¹

“Ey inanlar! Allah’ın [koymuş olduğu] işaretlerin ve haram ayın hürmetini [kutsiyetini] bozmayın, kurbanlıklara ve gerdanlıkları kurbanlıklara dokunmayın ve Rablerinin lütfunu ve rızasını [kazanmayı] arzuladıkları için Beyt-i Haram’a gelenlere de ilişmeyin!..”⁶²

Yukarıda dile getirilmiş olan Kur’an âyetleri ışığında görüldüğü kadarıyla lütuf olgusunun, birkaç temel düzlem üzerinde ilerleyen bir vechesi vardır. Bunlardan birisi; lütuf tahsisinin doğrudan Yüce Allah’a ait bir yetki olmasıdır. Aynı şekilde O, bu yetkisini dilediği şartlarda ve dilediği kişiler için kullanmakta serbesttir. Lütuf olgusunun ikinci versiyonu diyebileceğimiz kesinlik ise, ilgili

⁶¹ Nisa, 4/71-73.

⁶² Maide, 5/2.

durumun yeterli bir karşılık olarak değil, mutlak olarak ekstra bir tahsisi ifade etmiş olmasıdır. Bu şekliyledir ki yapılanların karşılığı olarak verileceği duyurulan nimetler lütuf kategorisinde ele alınmaktadır. Üçüncü bir gerçeklik olarak karşımızda duran şey ise, insanı başıboş bırakmayan Yüce Tanrı'nın onun hidayeti için bazı desteklerde bulunmuş olduğudur. Peygamber ve kitap göndermek şeklinde tedâvüle çıkmış olan bu işlem, beşer için büyük bir lütuf olarak kabul edilmelidir. Yukarıdaki algıyı beslemekte olan diğer bir lütuf algısı ise, yaratılış esnasında beşerin donanımlarının eksiksiz şekilde dizayn edilmiş olmasıdır. İnsanoğlu, bu niteliklere mahsuben hakikati kolaylıkla bulabilme erdemini yakalayabilmektedir.

Son olarak ifade edebiliriz ki Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmiş olan lütuf olgusu, tamamen gizli veya açık sebep-sonuç ilişkisi üzerine ikame edilmiştir. Kendisinden istenen her emre olumlu karşılık veren ya da vermeye çalışan kişiler, lütuf olgusunun kazanım değerleriyle yüz yüze kalacaktır. Bu durum, Yüce Allah'ın kesin bir taahhüdüdür. Esasında, yukarıda bahsedilen her aşama bu maddenin içerisinde ele alınabilir bir genişliktedir. Zira insanın sadece yaptıklarından sorumlu tutulacağı gerçeği, bu durumun olası imkânını gerekli kılmaktadır denilebilir. Aksi takdirde insanın hesabının âdil organizasyonu tehlikeye mâruz kalabilecektir. Bunun olması durumunda ise sorgunun gerçek amacı değerini yitirebilecektir.

II-Kavramın Tartışma İçeriği: Lütuf-Şükür Dengesi

Görüldüğü kadarıyla lütuf kavramının tartışma içeriği kişi veya ekollerin insan ve Tanrı algısıyla doğrudan ilişkili bir husustur. Diğer bir ifadeyle fikrî tartışma arenasında boy göstermiş olan lütuf kavramının tartışma genişliği, ilgili okulların-mezheplerin konuya yaklaşımlarındaki düşünsel açıları aşamamıştır. Doğal bir gelişim olarak her düşünce adamı, kendi okulunun fikrî sınırları içerisinde kalarak zihnî üretimde bulunmuştur. Tabir caiz ise gerek kişisel ve gerekse de okulun zihnî açılımlarını, düşünsel makaslar ölçüsünde dile getirmiş olan bu yapı, ait olduğu okulunun düşünsel sınırlarının dışına çıkıp değişik algı üretiminin de önündeki en büyük engellerden birisidir. Dahası, bu kapalılık hâli, fikrî gelişimin mezhebî öbek içerisinde sınırlanmasına neden olmuştur. Denilebilir ki süreç içerisinde baskın bir ilkesel durum hâline getirmiş oldukları her ilke, kişi ya da okulların üretimlerini de dar bir çerçeveye mahkûm etmiştir. Hatta kendi kabullerinin sorgulamasını yapamayan bir zihniyet, olgusal durum üzerinde sınırsız yorumlar yapmaya başlamıştır. Geline bu noktadaki panaromik durum ise bütünüyle bundan ibarettir.

Kanaatimizce süreç içerisinde okullar arasında şiddetli tartışma mevzusu olan pek çok konu gibi lütuf konusu da sistem sorunu olmaya aday bir sorunu teşkil etmiştir. Zira problemin çözümünde ortaya konulmuş olan argümanlar, her okul için kendi sistemlerinin ana kaidelerini oluşturan gerekçeli izahatlar üzerinden

yapılmaktadır. Hâlbuki esas olarak bağımsız bir ölçek üzerinden değil, kader, kaza, meşiet, hidayet, delalet, tevfiik, hızlan ve insan fiilleri kabulü bağlamında ele alınmış olan bu konu, aşağıdaki soruların gölgesinde bugüne kadar gelebilmiştir.⁶³ Saydığımız bu alanların bütünündeki ana tartışma ölçeği, insan sorumluluğunu algılamaya değişkenleridir. O nedenledir ki kadim tartışmanın seyrini belirlemiş olan şu soruların cevabı üzerinden giderek, lütuf konusunu kişisel iradeleri iptal etmeyecek bir kaideye oturtabiliriz: İnsanın hesabı bağlamında ifade edecek olursak Cenâb-ı Allah, bir şeyi yapıp yapmamada mecbur mudur, değil midir? Beşerin hesabının âdil bir şekilde tahakkuku için Yüce Allah için insanın hesabına müteallik olan herhangi bir şeyi yaratmada gereklilik mi vardır? Mahlûkatın halkedilmesinde irade ve serbestiyet mi vardır, yoksa zorunluluk mu vardır? Kul için iyi olanı yaratmak, Allah için zorunlu bir eylem sahası mıdır, yoksa bu durum iradî eylem sahasında mı kabul edilmelidir? Kişisel hesabın âdil bir çerçevede olmasının gerekli şartları Yüce Allah tarafından önceden düzenlemiş olası gerekmez mi?

Denilebilir ki Müslüman kelâm geleneğinde lütuf konusunun ele alınmış olduğu her izahat, yalnızca lütuf konusunu işlemekle kalmamış, bağımlı pek çok konunun da sürece dâhil olmasını gerekli kılmıştır. Bu yüzdendir ki konuyu genel olarak salah-aslâh çerçevesinden ele alan Mu'tezile ile istitâat açısından bakan Eş'arî ve Mâtürîdîler arasında hem kalkış noktası olarak, hem de varış noktası olarak büyük algı farkları oluşmuştur. Esasında gerek mana ve gerekse de içerik-kullanım olarak birbirlerine simetrik olan bu anlamdaş kavramlar, kelâm okulları içerisinde insanın sorumluluğuyla ilgili temel konulardan kabul edilmiştir. O yüzdendir ki yalnızca hayır olan şeyleri lütuf olarak kabul eden bir zihniyet ile hidayet ve dalâleti de birlikte lütuf olarak gören bir tasavvurun yan yana gelmesine imkân yoktur. Tıpkı kaza ve kader konusunda olduğu gibi, insanın sorumluluğuna müncer olan her olgu, öncelikli olarak Yüce Allah'ın yaratıcılığı, kudreti ve ilmi çerçevesinde değil, iradesi çerçevesinde ele alınabilseydi, insan iradesini iptal etmeyen daha sağlıklı bir yaklaşım elde edilebilirdi kanaatindeyiz. Dahası, lütuf konusunun da kader ve kaza terimlerinin etrafında dolaşan kavramların bağımlı çerçevesinde ele alınmaması gereklidir. Zira bu alan, O'nun teklifi veya yaratması neticesinde oluşan bireysel

⁶³ Kanaatimizce lütuf ve tevfiik ilişkisinin gerçek mahiyetinin kavranması, beşerin muhatap olduğu yardımın hangi yasal duruma bağlı gerekçeler üzerinden işlediğini anlamamıza kolaylık sağlayacaktır. Nitekim bu yardımın paydaş öğeler için ne anlama geldiğini, insanın hangi gerekçeler üzerinden yardıma mazhar olduğunu ifade eden şu alıntı, meramımızı anlatmak için yeterli olacaktır düşüncesindeyiz: “*Lütuf ile tevfiik arasında fark vardır. Lütuf karşılıksız ikramdır. Tevfik ise emre itaat karşılığında yapılan ikramdır. Tevfik, emre itaat edenin itaatini kolaylaştırmaktır. Vifâk “uyum” demektir. Tevfik edilen kimse, ilahi emre itaat etmeye uyumlu kılınan kimsedir.*” Mustafa İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul 2012, II, 568.

irade alanının doğrudan konusudur. Bu yüzdendir ki lütuf ve şükür ilişkisinin simetrisi olması gereken esas boyutu, kadîm geleneğin yaptığı şekilde değil, Yüce Tanrı'nın iradesini öne çıkaran böyle bir açıdan ele alınmalıdır. Öyle ki uzun zamandan beridir insanın donanımlarını daha bir ön plana çıkaran bu bakış açısından Müslüman geleneğin kaçındığı da bilinen bir husustur.

Yaratma konusunda genel-geçer bir ahlâk modeli tasarlarcasına Kur'an'da "nazik davranmak" şeklinde de ifade edilmiş olan lütuf olgusu,⁶⁴ Cenâb-ı Hakk için tasarlandığında varlığın hayatiyetini sürdürebilmesi noktasında sahip olması gereken her değerini ince bir düşünceyle halketme iradesini de çağrıştırmaktadır. Kavramın bu kullanımı, zaman zaman sözlük anlamı olan iyilik, başarı, yumuşak ve nazik davranma şeklindeki anlam genişliğinde dile getirilmiştir. Dinî bir kavram olarak ise Allah'ın kullarına olan yardımı, onları başarıya ulaştırması, koruması anlamında kullanılır. Lütuf sahibi anlamında "Latîf" sıfatı ise, Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biridir.⁶⁵ Ancak lütuf konusu, kadîm gelenekte daha ziyade kişisel ahlâk ve sorumluluk bağlamında değil de, ilâhî kudret ve ilim çerçevesinde ele alındığı için, konunun insanın problemini çözen bir aparata dönüşmesi engellenmiş gibidir. Kanaatimizce ilgili konu, büyük oranda iradeli fiillerin neticelerine taalluk eden bir ödül algısı üzerinden temellük edilebilseydi, herhâlde daha sağlıklı bir tartışma ortamına ulaşılabilirdi. Lütuf kavramının kök değerlerine de uygun bir tasavvurun oluşabilmesi için, insan sorumluluğunun gerekli donanımlarının tahsisi algısının merkeze çekilmesi gerekmektedir. Ancak o zaman lütuf olarak verilmiş olan şeylere karşı geliştirilen bir şükür davranışının erdeminden bahsedilebilir.

Lütuf, şükür ve şahsiyet bağlantısı, insan denilen varlığın Yaratıcı'yla olan erdemli ilişkisinin temel ögesi durumundadır. Zira yaratılış değeri olarak şahsiyet sahibi kılınmış olan bir varlığın, temel yaşam koşullarının düzenlenmiş olması gerekir ki, ondan herhangi bir eylem beklenilebilsin. İhtiyacı giderilen bir varlıktan sorumlu olduğu şeylerin icrasını beklemek, ancak Yüce Allah'a yakışan bir durumdur. Bu yüzdendir ki kulun hesabına taalluk etmeyen hiçbir şey doğrudan şükür konusu edilmemiştir. Hem gerekli donanımların sağlanmaması hâlinde sorumluluğun düştüğü hususu ise bilinen bir gerçekliktir. Nitekim ilâhî emir ve yasakların tamamı, gerekli koşulların sağlanması hâlinde geçerli olan bir yasallık üzerine inşa edilmiştir. Haram-helâl dengesi de bu durumun en belirgin örneğidir.

⁶⁴ Kehf, 18/19. Kur'an'da lütuf kavramına yakın olarak *in'âm*, *fazl*, *ihsan* ve *rahmet* kavramları da yakın anlam içeriğiyle kullanılmıştır. İlgili kavramların ilâhî inayet anlamına gelen *lütuf* kavramıyla ortak anlam olarak bir başkasına yardım etmeyi içerdiği olması, sadece Yüce Allah için ifade edilmiş olan bir gerçekliği dile getirmektedir. Altıntaş, *agm*, s. 436. Yaratıklarının yaşaması için öncelenmiş bir davranış olan bu sıfat, küllî iradenin güçlü bir yansıması olarak kabul edilmelidir.

⁶⁵ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2005, s. 399.

Bu noktadan hareketle denilebilir ki, insanın yaşamsal edimlerinin tahakkuku yüce Allah'ın uhdesinde bir sorumluluktur. Onun içindir ki çeşitli amaçlara mebnî olmak üzere dünya hayatına gönderilmiş olan insanoğlu, yeryüzünün bütünüyle dizayn edilmesinden sonra dünyayı şerefleştirmiştir. Kendi sorumluluk alanında olmayan bir şeyden hesaba çekilmeyeceğini bilen insana, sorumluluğun gerek şartlarından birisi olan şükür ve nankörlük olgusunun sınırlarının önceden tanımlanmış olması da gereklidir. Aksi hâlde eksik soruşturma konusu olabilecek bir yargılamanın olması gibi haksız bir durumla karşılaşılabilir. Bu durumun da Yüce Allah'ın mutlak adaleti için muhal bir durum olması icap eder.

Şükür olgusunun lütuf kavramı içerisinde dile getirilmiş olmasının bir nedeni de hidayet ve dalâlet süreçleridir. Klâsik algının merkez düşüncesine göre bu iki olgu da öncelikli olarak Yüce Allah'ın bir lütfudur. İnsanın eylemleri O'nun ilminin gerisinde olduğu için kişisel hidayet ve dalâletlerin önceden tespitinde bir sakınca yoktur. Bilindiği gibi hidayet kavramının kelime anlamında "*lütuf ile rehberlik etme*" anlamı vardır.⁶⁶ Kanaatimizce burada kastedilen rehberliğin bir ayağı kitap ve peygamber göndermek ise, diğer ayağı da fitrat yeteneğinin münderecatında olan akıl ve irade yeteneğidir. Sünnetullah yasaları çerçevesinde işleyen bu süreç, kişi ve toplumlar için ilâhî bir dokunuş şeklinde değil, sebep-sonuç düzleminde ele alınmalıdır. Kişisel iradesini aktifleştiren herkes, hidayete erme yeteneği üzerinden işlevsel kıldığı bir kazanıma ulaşabilmekte, yahutta bunun aksi durumlarda ise dalâlet kazanımını elde edebilmektedir. Gerek hidayetin, gerekse de dalâletin Allah'ın dilemesi sayesinde olduğunu bildiren âyetleri bu bağlamda ele almak zorundayız.⁶⁷ Yoksa insanın iradesi ve ona bağlı olarak gelişen sorumluluğu ve dâhî âdil bir hesabı iptal edilmiş olur. O yüzdendir ki Yüce Allah, dilediğini değil, dileyeni önceden deklere etmiş olduğu donanımları üzerinden hidayet ve dalâletin fikrî organizasyonu ile denemektedir. Kişisel sorumluluğun yeter ve mutlak şartı ise ancak böyle bir projenin hayata geçmesiyle iktizâ eder.

Hidayette olma, hidayete gelme, iman etme, sâlihlerden olma ya da aksine olarak dalâlette olma, sapkınlığa düşme... olayı, Cenab-ı Hakk'ın kulları için önceden takdir etmiş olduğu kaderi üzerinden işleyen bir lütfu mudur? Aynı şekilde dalâlette olma olayı için de benzer şeyler söylenebilir mi? Yoksa bu konu, yaptıklarından doğrudan sorumlu bir varlık olan insanın akıl ve iradesine ait bir yetki midir? Yoksa dinsel geleneğin kadîm telakkilerinden olan kader algısı paralelinde dile getirildiği şekliyle, hidayet ve dalâlet konusu, insan iradesinin üstünde takdir sahasını kullanan ilâhî belirlenimin mutlak tespit alanındaki bir husus

⁶⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XV, 353-354.

⁶⁷ En'âm, 6/39, 71, A'raf, 7/178, Ra'd, 13/31, İbrahim, 14/4, Nahl, 16/9, 93, Mü'min, 40/33, Müddesir, 74/31.

mudur? Araştırma konumuzun doğrudan içeriğini teşkil etmemekle beraber, hem düşünsel plandaki paralel yönelimler gereği, hem de fikrî tesanüt ilkeleri gereği üzerinde durduğumuz bu konu, esasında bütünüyle insan sorumluluğu sahasında ele alınmalıdır.⁶⁸ Lütuf kavramı dolayısıyla değinmiş olduğumuz veçhile, Kur'an'ın merkez eğiliminin de kişisel kazanımlar üzerinden işleyen bir hesabın tahakkuku olduğuna göre, insan sorumluluğunu iptal edecek her türlü yorumun Kur'an'a yabancı bir çıkarım olması muhtemeldir. Ancak yalnızca İslâmî kültür havzasında değil, geleneksel düşüncenin hâkim olduğu her ortamda, genel fikrî eğilimin hidayet ve dalâlet tercihinin de Yüce Allah'ın fiilleri kapsamında kabul etme eğilimi olduğu görülmektedir. Nitekim En'âm Suresi'nin 53. âyetinde de ifade edildiği şekliyle hidayete gelme durumu, kişisel iradelerin harekete geçmesi üzerinde işleyen bir lütuf olmaktadır.⁶⁹ Zira iman olgusu, iman etmeye hazır bir irade üzerinde tahakkuk ettiği için, elde edilen iman kazanımı Yüce Allah'ın ödüllendireceği büyük bir lütfâ gark olacaktır. Nitekim ilgili âyetteki ifadelerde geçen "...Allah'ın aramızdan kendilerine lütufta bulunduğu kimseler bunlar mı?" vurgusu, daha önce ifade edildiği şekliyle hem bir iradî tercihi, hem de bu tercihe dayalı olarak gerçekleşen bir kazanımın muhataplar nezdindeki kıskançlığını dile getirmektedir.

Bu aşamada diyebiliriz ki kişisel özgürlük değeri ve lütuf algımız, şükür kavramı etrafında yeniden şekillenmek zorundadır. Çünkü insanın Yüce Yaratıcısı'na teşekkür etmesi gereken şeyleri konusunda kafaların karışık olduğu görülmektedir. Bazıları, insanın sahip olduğu her şey için şükretmesi gerektiğini ileri sürerken, bazıları da sadece iyi olan şeyler için şükredilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki insanoğlu, sadece kendisine katkı sunabilecek ekstra yardımlar için teşekkür edebilmelidir. Lütuf ve şükür algısının denge noktası budur. Mesela, dağlar ve denizlerin olması beşerin dünya hayatı için gerekli bir

⁶⁸ Hidayet ve dalâlet kavramı üzerinde geniş bir çalışması olan Ramazan Altıntaş, konuyu nihayetlendirirken şu vurguları yapmaktadır: "*Kur'an-ı Kerim'e göre mutlak manada hidayet ve dalâlet yetkisi sadece Allah'a aittir. Allah (c.c) bu yetkisini değişik vesilelerle de kullanmaktadır ki, bu anlamda Allah'ın hidayeti sayıya gelmeyecek kadar çoktur...İnsan, hem hidayeti, hem de dalâleti idrak edebilecek güç ve kabiliyette yaratılmıştır. Her insanın fıtratında bu iki özellik vardır. Ona hakikati idrak edebilecek akıl, gerçeği görebilecek göz ve duyabilecek kulak verilmiştir. Bu nimetlerin her biri birinci derecede birer hidayettir...Hidayet ve dalâlet konusu, Allah'ın fiilî sıfatlarıyla yakından ilgilidir...İnsan fıtratı, hayra ve şerre aynı seviyede kabiliyetlidir. İnsan bu iki fiilden birisini seçebilme gücüne sahip olarak yaratılmıştır...Allah'ın kullarını saptırması ya da hidayete erdirmesi, onların, tekâlif-i ilâhiyye karşısındaki tutum ve davranışlarına bağlıdır.*" Ramazan Altıntaş, *Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet*, İstanbul 1995, s. 401-403. Ayrıca bkz. Ramazan Altıntaş, *Hidâyet ve Delâlet*, Ankara 2012, ss. 419-426.

⁶⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâu'l-Alil*, İstanbul 2010, s. 14.

donanımdır. Bunun için şükredilmez. Ancak bu olgulardan nimet üretebilme becerisi için şükredilebilir. Satın aldığımız herhangi bir aracın motoru olması hasebiyle satıcıya teşekkür etmek doğru bir yaklaşım olmasa bile, aynı aracın paket donanımları dışındaki ekstra unsurları için satıcıya teşekkür etmek doğru bir yaklaşımdır denilebilir. İnsan ve Tanrı ilişkisi de böyledir. Kalbimiz olduğu için Yüce Tanrı'ya şükredilmez. Bilâkis onunla doğruyu bulabilme yeteneğinin bahşedilmiş olması, asıl şükür konusu olmalıdır. Nasıl ki beşer planında maaş verdiğiniz bir kişiden çalışması kapsamında hesap sorabilirsiniz, tıpkı onun gibi Yüce Allah için de yarattığı bir kula olan da katkılarından dolayı hesap sorabilir. Aynı şekilde maaşlı memurunuz için tahsis etmiş olduğunuz çalışma ortamından dolayı onu minnet altında bırakmadığınız gibi, hesaba çekeceğiniz insanın da gerekli yaşam koşullarını temin etmek üzerinden bir şükür algısı geliştirilemez. Mamafih bu husus âdil bir yaklaşım değildir. Bu yaklaşım, aynı zamanda yağcı, ezik, şahsiyetsiz ve sorumsuz bir insan modelinin doğmasına neden olur ki, Yüce Allah'ın böyle bir insan modelini projelediğini ileri süremeyiz.

Lütuf ve şükür dengesi kapsamında değinilecek bir diğer konu da Yüce Allah'ın imtihanının adaleti üzerindeki ısrarlı tutumudur. Onun içindir ki kulun imtihanının âdil bir şekilde tamamlanması için olması gereken ile olan arasındaki makas olabildiğince yakın durmalıdır. Nitekim bu durum beşer için mutlak bağlantı mesabesinde bir şeydir. Kişisel iradelerimizle üretmediğimiz bir durumdan sorumlu tutulmak, tıpkı ezeli ilim kapsamında ele alınan hidayet ve dalâletin ezelde takdir edildiğini kabul etmek gibi bir şeydir. Tarihsel süreç içerisinde bu konunun aksini ileri süren ne kadar da düşünür ve ekolün olmuş olması, aksi düşüncenin ortadan kalkmasına ya da güç kaybetmesine yardımcı olamamıştır. Meselenin ele alınış tarzından kaynaklanan bu hususiyet, insan denilen varlığın konumunu da güçleştirmektedir. Tanrı-insan ilişkisinde mutlak yetkinin tanrıya verildiği her düşünce biçimi, insanı mahkûm eden bir noktaya vardırılmıştır. Hâlbuki konu bütünüyle insanın yaptıklarının değerlendirilmesi konusu olduğu için, değerlendirmeye baz alınan fiillerin yapıcısı da sadece insanın kendisi olmalıdır. Zaten lütuf ve şükür denklemindeki ağırlık da insanın iradeli kazanımlarının ödüllendirilmesi şeklinde tezâhür etmektedir. Ödülün derecesinin yüksekliği olan lütuf ise normal bir karşılık olarak görülmemelidir.⁷⁰ İster paket donanımlar şeklinde, isterse de sevap ve katkı şeklinde olsun, ilâhî ödül olan lütfе dair her şeyin insanın bilinç hâlini aşmayan eylemlerinden sâdir olması gerekmektedir.

⁷⁰ Mamafih İslâm düşünce geleneğinin önemli temsilcilerinden olan müfessir Kurtubî, lütuf kavramını Yüce Allah'ın cömertliği bağlamında ele alarak, ilgili kavramı Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz himmeti sayesinde kulları için hak edilenin üstündeki nimet tahsisi olarak ifade etmiştir. Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1995, XVII, 14.

Denilebilir ki insan için âdil bir yargılamanın yapılabilmesi için şükür konularının net olarak ortaya konulması gerekmektedir. Bu yüzdendir ki beşerin şükrüne taalluk eden her çeşit imkânın tanınması, âdil bir hesabın mutlak şartıdır. Hem kişisel imkân ve olanağın olmadığı bir yerde imtihanın anlamı kalmazdı. Diğer bir deyişle olanak yoksa imtihan da olmazdı. Bu yüzden lütuf kavramını yaratılıştaki incelik olarak algılayan Mâtürîdî, devamında ise latîf sıfatını Yüce Allah'ın fiillerindeki rahmetin tecellisi olarak dile getirmektedir.⁷¹ Ona göre Yüce Allah'ın kullarına hesapsız rızık vermesi-lütfetmesi atfet ve iyilik vasfını taşıyan Yüce Yaratıcı'nın latîf sıfatı gereğidir. Aynı şekilde yine O'nun için hiçbir şeyin gizli kalmaması ve her şeyden haberdar olması da ilgili sıfatın bir gereğidir.⁷² Mâtürîdî, akabinde Şûrâ Suresi'nin 19. âyetini yorumlarken, dünya üzerinde lütuf olarak yaratılmış olan her türlü nimetin mü'min ve kâfir için eşdeğer yaratıldığını, gerek inananları, gerekse de kâfirleri aynı nimetlerle rızıklandırmanın sadece Yüce Allah olduğunu ifade ederek, varlık için halkedilmiş olan genel bir lütuf algısı oluşturmuştur. Mâtürîdî, buna karşın Âhiret'te yalnızca mü'minlerin rahmet sıfatı gereği Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz lütfuna gark olacağını da açıkça belirtmektedir.⁷³

Dahası, Ehl-i Sünnet Düşünce Okulu'nun büyük düşünürlerinden olan İmam Mâtürîdî, rızık ve lütuf konusunda insanın çalışmasını ve iradeli tercihlerini merkeze almaktadır denilebilir.⁷⁴ Ona göre bu konuda Yüce Allah'ın mahlûkatı, rızık elde etmek için sebeplerine tevessül etmeleri, çalışmaları ve bir gayret içinde olmaları sebebiyle rızıklandırmaktadır. Bununla birlikte Mâtürîdî, bu şekilde elde edilen rızık Cenâb-ı Allah'ın bir lütfu olduğunu söylemektedir.⁷⁵ Konuya yaratma noktasından bakan Mâtürîdî, sorumluluğun yaratma konusunda değil, dağıtım noktasında başladığını atlamış gibidir. Çünkü Yüce Allah, kullarının kullanımına tahsis etmek için elmanın yaratılma tekniğini halkederek, beslenmeye katkı olmak üzere elma üretiminin yapılabilmesini öngörmüştür. İnsanın sorumluluğu elmayı üretmesiyle değil, onu paylaşıp paylaşmamasıyla başlamaktadır. Bu noktada lütuf olan şey ise, hem elmanın yaratılma sürecinin kanunlar nezdindeki yasallığı, hem de elmanın dağıtımından kazanılan ödülün kat kat artırılarak kişiye hayır olarak dönmesidir. Ancak rızık elde ederken başvuru sebeplerin rızık yaratma kabiliyeti yoktur şeklinde düşünen Mâtürîdî,⁷⁶ rızık elde edilmesinin başlı başına insanın çalışmasına bağlandığını ve bundan dolayı da büyük bir sorumluluğun olduğunu

⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Beyrut 2005, IV, 200.

⁷² Mâtürîdî, *age*, VI, 290-291.

⁷³ Mâtürîdî, *age*, IX, 116-117.

⁷⁴ Mâtürîdî, *age*, IX, 117.

⁷⁵ Mâtürîdî, *age*, IX, 117.

⁷⁶ Musa Koçar, *Mâtürîdî'de Allah-Âlem İlişkisi*, İstanbul 2004, s. 193; M. Saim Yeprem, *Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi*, İstanbul 2000, s. 90-91.

görebilmeliydi.⁷⁷ Son olarak ifade edilebilir ki İmam Mâtürîdî'ye göre Allah'ın, mahlûkatı rızıklandırması, onların toprağı sürüp ekmesi ve sulamasıyla mümkün olmaktadır.⁷⁸ demekle; helal olsun, haram olsun kişilerin rızıklanabilmesi için gerekli olan fizikî yeterliliklerden olan üretim sürecine olan vurguyu da öne çıkarmış olmaktadır. Onun bu düşüncesinin temelinde Mu'tezile'nin "*haram rızık değildir*" ilkesinin karşısına koymuş olduğu; helal ya da haram her şey Allah'ın lütfudur, eğer haram rızık olmazsa kişiler dünya hayatında rızıklanmamış ve de ilâhî lütfu mazhar olmamış olur ki bu doğru bir yaklaşım değildir,⁷⁹ kabulü yatmaktadır.

Vermeden istemek Yüce Allah'a yakışmaz. Yarattığı mahlûkatın rızığını vermek, Yüce Allah'ın değişmez bir vasfıdır.⁸⁰ O, inansın veya inanmasın, zalim olsun ya da mazlum olsun herkesin rızığını dünya üzerinde yaratmıştır. Bu yüzdendir ki insana rızık olarak verilecek olan her şeyin, insanın kullanımına amade olması gerekmektedir. Yoksa verilmiş olan rızık doğrudan kullanımı bireysel imkânlar dışında kaldığı için, kuldun beklenmekte olan şükür ve lütuf ilişkisi zedelenir. Zira insanın doğrudan kullanım sahasında olmayan şeyler, onun için rızık olarak sayılamaz. Denilebilir ki şükür ve lütuf dengesi içerisinde en önemli kavram, dağıtım ilkesidir. Bu nedendir ki rızık yaratılması bir lütuf ise de onun dağıtılması büyük bir sorumluluk ve adalet işidir. Onun içindir ki Yüce Allah, Bakara Suresi'nin 233. âyetinde kadınların geçiminin babalara yani erkeklere ait olduğunu söyleyerek, huzurlu ve dengeli bir yaşam için âdil dağıtım ilkesini göz önüne getirmiştir. Bu değininin açık hükmüne göre Yüce Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır. Ancak O'nun rızık vermesi, tıpkı bu âyette belirtilmiş olduğu gibi belirli, kesin ve tabîî süreçlere bağlıdır.⁸¹ Yoksa nimetlendirme yani in'am, yalnızca yaptıklarının hesabını verecek olan ve de sorumlu bir varlık olan insanoğlu için kullanılan bir mutlak değer olmaktan çıkabilir.⁸² Zira insanın dışında hiçbir varlık rızık paylaşılmasından mesul tutulmayacaktır. Son olarak ilginç bir benzerlik olarak ifade edebiliriz ki, deve anlamına gelen "ne'am" ile insanlar için ihsan anlamına gelen "nimet" arasında yakınlıktan hareketle denilebilir ki, insanların gözbebeği olan mal varlıkları tıpkı vahyin ilk muhatapları olan Araplarda olduğu gibi büyük bir nimet kapsamında ele alınmıştır.⁸³ Belki de sırf bu yüzden bazı

⁷⁷ Necm, 53/38-41.

⁷⁸ Koçar, *age*, s. 193.

⁷⁹ Yeprem, *age*, s. 90-91.

⁸⁰ Zariyat, 51/58, Cuma, 62/11.

⁸¹ Bakara, 2/22, Câsiye, 45/5, Kâf, 50/9-11.

⁸² Fatiha, 1/7, Bakara, 2/211.

⁸³ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul 1986, s. 487. Nimetin her şekli lütuftur. Bu durum, karşılıksız rızıklanmaya girer. İnsanın kullanımı için yaratılmış

coğrafyalara has olarak yaratılmış olan varlık türleri, ilgili coğrafyada yaşayanlar için büyük bir nimet ve lütuf olarak görülebilir. Hâlihazırdaki bulgular, vahyin bu çeşit beyanlarını da destekler mahiyettedir.

Peygamber gönderme olgusu, bir açıdan insanlık için bir lütuf olarak algılanabilir.⁸⁴ Zira insanlık, yalnızca akıl yeteneği ile baş başa bırakılabildi. Gerçi o zaman da olası hesabın detayları daha dar tutulma riskiyle karşılaşabilirdi. Yüce Allah'ın açık beyanına göre, insanların hesabı elçi ve kitap gönderiminden sonra gündeme gelmektedir.⁸⁵ Bu nedenledir ki insanların önlerinde onlara örnek teşkil edecek insan prototiplerinin olması âdil bir yargılama için elzem bir durumdur. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de sırf bu rasyonelliği vurgulamak için "*Biz, peygamber göndermeden azap etmeyiz.*"⁸⁶ denilmiştir. İnsanlık için bu seçilmişlik hâli, hesap için gerekli bir şarttır. Bu şartın öncelikli olarak yasal hâle getirilmesi ise insanlığın önünde duran büyük bir lütuf olmaktadır. Ancak insanlık için seçilmiş olan elçiliğin başlı başına bir lütuf olmadığı, onunla olan ilişkinin biçiminden doğan bir ikinci lütfun olduğunu da bilmekteyiz. Öyle ki resul göndermenin lütuf olması kadar, o resulle olumlu ilişki içerisinde olan kişilerin olası kazanımları da lütuf olarak görülmelidir. Hem, insanlığı destekleyen ilkelerin gönderimi üzerinden işleyen bir elçi gönderme pozisyonu, Yüce Allah'ın deruhte etmiş olduğu sorumlu ve mükerrem insan projesinin başat bir unsurudur. Ancak bu noktada, düşünsel açılımın bu seviyede kalmaması için seçilmiş olan elçilerin lütuf konusu olmasının başka yönleri de olabilir demekle iktifa edelim. Nitekim denilebilir ki ilâhî bir proje olarak insanoğluna destek kuvvet mahiyetinde kendi içlerinden seçilmiş olan elçilerin gönderiminin lütuf konusu olması, kendi elleriyle yaptıkları yüzünden helâk olma noktasına gelen bir topluluğa Yüce Allah'ın bir katkısı mesabesinde görülmelidir.⁸⁷ Mamafih bu hakikat: "*İlâhî lütuf gereği, ayetlerde de ifade edildiği gibi, her kavme ve her millete bir hidayetçi/peygamber gönderilmiştir.*"⁸⁸ açık hükmüne râci bir tevhidî gerçektir.

olan pek çok şey gibi, hayvanlar da (en'am), temel bir besin kaynağı olarak lütuf kabilinden sayılmalıdır. En'am, 6/142, İbrahim, 14/34, Zuhuf, 43/12.

⁸⁴ İmam Mâtürîdî'ye göre peygamber göndermek, Yüce Allah'ın lütufkârlığı (fazl) ve rahmetine dayanmaktadır. Bkz. Hülya Alper, *İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, İstanbul 2010, s. 117. Yine Mâtürîdî'nin belirttiğine göre ayrıca Peygamber göndermekte kendisine emir verilenin faydalanması hikmeti de vardır. Yeprem, *age*, s. 112.

⁸⁵ Bakara, 2/176, En'am, 6/30, İsra, 17/15, Sâd, 38/14.

⁸⁶ İsra, 17/15.

⁸⁷ Al-i İmrân, 3/182.

⁸⁸ Ra'd, 13/7. Lütuf kavramının insanın dünya üzerindeki serüveninde ona kılavuzluk edecek olan elçilikle eşdeğer gören bu anlayış, esasında Peygamberlik kurumunun

Temel bir ilkesel durum olarak ifade edebiliriz ki, nimetsiz hesap ve külfet olmaz. Bu durum, her varlık için geçerli olduğu kadar, onlardan daha öncelikli olarak Yüce Allah için geçerli olan bir niteliktir. O yüzdendir ki Yüce Allah, yarattığı pek çok şeyi insanın kullanımına sunmakla, hem ona lütuf babında büyük bir katkıda bulunmakta, hem de olası bahanelerini ortadan kaldırmak istemektedir. Kuralların açık seçik olarak beyan edilmiş olmasını büyük bir lütuf olarak görebilmeliyiz ki, insandan istenilen şeylerin oyunun içerisinde değişmediğini bilebilelim. Yani insanoğlu, kendisini neyin beklediğini bilerek davranma becerisine sahip olan güçlü bir varlıktır. Bu varlığın yaşamsal donanımlarının yeterli olması gerekir ki, ondan istenen her türlü katkıyı sunabilsin. Bu konuya örnek olması gereken bir kavram da akıldır denilebilir. Aklın kendisi lütuf olabilir mi? Yoksa aklın kullanımı mı lütuf olarak görülmelidir? Çünkü: “*Akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran bir lütuftur.*”⁸⁹ şeklinde anlarsak, akılsız olmanın sorumluluğu, yani insan olmanın temel şartını iptal ettiğini bilebilmeliyiz. Akılsız insan olmayacağına göre, akıl bir lütuf değil, bir donanım olmalıdır. Ya da diğer bir deyişle akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran temel bir vasıf kabule edilmelidir.

Akıl yeteneğinin lütuf olması, onun nötr bir varlık hâlini değil, işlevsel hâllerinden bir olan iman hâlini kazanım durumuna geçirdiğinde kabul edilebilir. Yoksa aynı akıl yeteneğiyle inkâr hâlini de seçebiliriz. İlginçtir, geleneksel dinî algı, aklın işlevsel hâlinde neşet eden üretimleri değil, meşiet yani dilemenin de takdir edilmiş olduğunu ifade etmekle, insanoğlu için varlık şartı olan irade özgürlüğünü iptal eden bu durumu bir lütuf olarak kabul etmektedir. Dahası bu algı, kulun sorumlu olduğu fiillerinin de dünya hayatında henüz meydana gelmeden önce ezelde takdir edilmiş olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁰ Denilebilir ki bu algının başat bir değer olduğu her düşünsel kümede, isteme yeteneğinin bir lütuf olarak görülüyor olması yetmemekte, istenilecek şeylerin de ilâhî iradenin ezeli belirlemesine uygun olarak tercih edildiğini öne sürmektedir. Bu noktada akıl ve iradenin lütuf olarak görülmesi değil, akıl ve iradenin ezeli yazgının bağımlı değişkeni olması gündeme gelmektedir ki, bu düşüncenin doğru bir yaklaşım olmadığını düşünmekteyiz. Zira munzam karşılıksız yani zorunlu donanımsız sorgu sual olmaz. Akıl zorunlu bir donanım ise

temel vasıflarından olan “*haberci*” ve “*örneklik*” niteliğiyle ilgili bir gelişmedir denilebilir. Nitekim bu vasıf üzerinden insanlar içerisinde seçilmiş olan elçiler, her halükârda yatay ilişki içerisinde olduklarına karşı büyük bir sorumlulukla da bezenmişlerdir. Lütuf ve yardımın bu nitelik üzerinden anlaşılması ise, insanoğlunun başıboş bırakılmadığının anlaşılmasını daha da görsel hâle getirecektir kanaatindeyiz. Bkz. Osman Karadeniz, *Nübüvvet ve Vahiy*, Ankara 2012, s. 327.

⁸⁹ Temel Yeşilyurt, *Bilgi Kuramı*, Ankara 2012, s. 311.

⁹⁰ Hâkîm es-Semerkandî, *es-Sevâdü'l-Azam*, İstanbul ts., s. 190-191; İbn Kayyim, *age*, s. 111.

onun fonksiyonel hâlinin üretimlerinin de kabul edilmesi gerekmektedir. Kişisel hesapların yalnızca bu donanım değeri üzerinden yapılması, insanın insan olmasının yegâne şartı kabul edilmelidir. Aksi takdirde tekstleri önceden kaleme alınmış olan bir oyunun provasını yapan insanın, sorumluluğundan bahsedilemez. Oysaki insan, başkasının yazdığı rolü yerine getiren bir figüran değil, kendi tekstlerini yazmak üzere bu dünyaya gönderilmiş olan başrol oyuncusudur. İnsanı bu algının dışında görmek, sadece yaptıklarından yargılanacak olan bir varlığa yazık etmektir.

İlâhî adalet yasası gereği eğer ki kulların iradeli fiilleri üzerinde mecburî istikamet olursa, kişinin gittiği yolun hesabı sorulamaz. Zira bu durumda gerçek karar mekanizması iradenin vasfı değil, iradeyi yönlendiren ilâhî kudret olmuştur. Diğer bir deyişle, alternatifsizliğin olduğu her ortamda, kişisel iradeler değil, ilâhî irade ön plana çıkmaktadır. O yüzdendir ki alternatifin olmadığı her seçim işlemi, insan denilen varlığın hesabını anlamsız kılmaktadır. Vahiy ve sorumluluk ilkesiyle insanın ufkunu aydınlatan Yüce Allah, bu yeteneği sayesinde insanın da dünyayı aydınlatmasını ve orayı yaşanılabilir bir mekâna çevirmesini istemektedir. Yaratılışın temel gayelerinden birisi de budur. Kitap, fitrat ve elçiler üzerinden insana gideceği yolun gereklerini izâh eden bir Tanrı'nın, bu yasallığa hâlel getirecek herhangi bir bildirim içerisinde olması düşünülemez. Mamafih her durumda yaratılıştaki farklılıklarımızın fitrî gerçeklikler olduğunu bildiren Yüce Allah, çeşitli yasalar üzerinden işleyen bir imtihan sürecinin sonunda insanı karşısına getirecektir. Aynı şekilde “*donanımsız hesap olamaz*” ilkesi üzerinden hayatiyet bulan bir dünya hayatı, insanın Âhiret'teki gideceği mekânı belirleyen temel adımını teşkil etmektedir. Öyleyse ister beşerî, ister kevnî, isterse de psikolojik kanunlar üzerinden işlesin, insanın yaşam koşulları önceden düzenlenmiş bir sunum mahiyetinde kabul edilmelidir. Şartların düzenli hâli, hem insanın değeriyle ilgili bir kazanım olmakta, hem de âdil yargılanması için gerekli donanımın sağlaması anlamına gelmektedir.

İnsanların yaptıklarına karşılık gelmek üzere Cenâb-ı Hakk'ın önceden belirlemiş olduğu şeyler-nimetler genel manada bir lütuf olarak görülebilir. Çünkü bu durumda insanların kendilerine söylenileni yaptığı takdirde nail olacakları sayısız nimet, Yüce Allah'ın da kesinlik bağlamında ifade ettiği üzere yaptıklarının kat kat üzerindeki bir ödüllendirmeyi de kapsayacaktır.⁹¹ Bu yüzdendir ki Âhiret

⁹¹ Nitekim bu konuda zikredilmiş pek çok hadis rivayeti bulunmaktadır. Büyük muhaddislerden Buhârî, muhalled eseri olan *Camîu's-Sahîh'in* 'fedâilü'l-Kur'an' babında konuyla ilgili olarak şu hadisi zikretmiştir: “*İbnu Ömer (r.a.)'den Nebî (s.a.v.)'in şöyle dediği (rivayet edilmiştir): “Geçmiş ümmetlerin zamanları içerisinde sizin müddetiniz, ikinci namazı ile güneşin batması kadardır. Sizinle Yahudi ve Hıristiyanların hâli de birçok işçi çalıştıran adama benzer. O: “Kim yarım gün bana bir kîrâta çalışır?” dedi. Yahudi çalıştı. Yine O: “Gündüzün yarısından ikindiye*

hayatındaki pek çok şey gibi rü'yetullah konusu da büyük bir lütuf algısı içerisinde değerlendirilmelidir. Nitekim Kur'an-ı kerim'in de şahitlik etmiş olduğu üzere mü'minlerin Âhiret'te Yüce Allah'ı görececek olmaları,⁹² doğrudan ilâhî lütuf kapsamında değerlendirilmelidir.⁹³ İnanan bir insan için bundan büyük ödül olabilir mi? Ya da kaç kişi Allah'ı görebilmek için pek çok kazanımından vazgeçmez? Öyleyse Ahiret'teki nimetlerin de büyük bir rızık ve lütuf olduğunu bildiren Yüce Allah,⁹⁴ kulları için bonkör davranmakla onların beklentilerini yönetmektedir. Bütünüyle umudun kanalize edildiği bu süreç, kişisel iradelerin üstündeki bir kudrete değil, kişisel iradelerin içerisindeki bir yeteneğe işaret etmektedir denilebilir.

Kanaatimizce kadîm tasavvurun başat bir algısı olan lütuf konusu, tıpkı diğer hürriyet gerektiren konularda olduğu gibi Yüce Allah'ın sonsuz ve mutlak kudreti bağlamında ele alındığı içindir ki, insanın sorumluluk gerektiren yapıcı-yaratıcı kudretinden bahsedildiği her yerde sanki Yüce Allah'ın yaratıcı kudretine bir ortak çıkmış algısı oluşmuştur. Bu algının çerçevesinden çıkamayan her düşünce okulu ya da şahıs, ısrarlı bir şekilde insanın iradesini iptal etme pahasına onun fiillerini Yüce Allah'ın ilim ve kudreti içerisinde ele almıştır. Bu yaklaşımla esasında Yüce Allah'ın kudretinin önünde engel olarak gördükleri bir alanı temizlemeyi de hedeflemişlerdir. Hâlbuki insanın kudreti ve iradesi de yine Yüce Allah'ın emir, istek ve müsaadesiyle hayatiyet bulmuş bir yetenektir. Cenâb-ı Allah, büyük bir kararlılıkla kendi müdahale alanından çıkarmış olduğu bu süreci, insanın uhdesine vererek onu yaptıklarından sorumlu kılmıştır. Hem Yüce Allah, kullarına yumuşaklık ve lütufla iyilik eden, merhamet eden; gizli sırları bilen *Latîf* bir varlıktır.⁹⁵ O hâlde, her şeyi en ince ayrıntısına kadar inceden hesap eden bir Tanrı'nın insanı olası hürriyetinden mahrum bırakması düşünülemez. Bu yüzdendir

kadar kim çalışır?" diye sordu. Hıristiyan çalıştı. Sonra siz (Muhammed ümmeti) ikinci vaktinden akşama kadar iki kîrâta çalıştınız. Onlar (Yahudiler ve Hıristiyanlar) dediler ki: "Biz çok çalıştık az kazandık." O kimse onlara sordu: "Siz hakkınızı vermemezlilik ettim mi?" "Hayır" dediler. O zaman dedi ki: "Bu benim dilediğime verdiğim bir lütfumdur." Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, İstanbul 1981, VI, 107. Rivayet kültürü irdelendiğinde görülecektir ki Kur'an okuma ve hıfzıtmeyi önermek için bu konuda çok sayıda hadis metni bulunmaktadır. Mamafih ilgili geleneğin önemli metinlerinde Kur'an okumanın Yüce Allah tarafından ekstra sevaba dūçar kılınacağı, bunun da hak edilenin üstünde bir lütuf ve ihsan şeklinde taltif edileceğini bildiren rivayetlerin olduğu görülmektedir. İsmail Karaçam, Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri, İstanbul 2013, ss. 73-92.

⁹² Kıyâmet, 75/22-23.

⁹³ Temel Yeşilyurt, *Rü'yetullah Tartışması*, Ankara 2012, s. 521, 524.

⁹⁴ Al-i İmrân, 3/169, Meryem, 19/62.

⁹⁵ Şerîf el-Mürtezâ, *Cebir ve Kader Kısacasında İnsan Özgürlüğü*, Ankara 2012, s. 24.

ki tartışmanın ortasında Cenâb-ı Hakk'ın yapmayacağı şeyler, insan için lütuf olabilir mi? sorusu gündeme gelmektedir. Bu sorunun cevabının ilim ve kudret üzerinden değil, irade üzerinden verilebileceği kanaatindeyiz. Nitekim bu durum, 'gözümüz olmasa onunla ilgili imtihan olabilir mi?' sorusunun cevabı kadar netlik içeren bir konudur.

III-Lütuf Algısı ve Müslüman Düşünce Okullarının Konuya Yaklaşımları

Sorumluluk sahibi varlık olan insanoğlunun yaratılması iradesi, Yüce Allah'ın büyük bir projesidir. Kur'an, bu projenin taslak plan aşamasındaki tartışmalarını melek, cin ve şeytan üzerinden dile getirmektedir.⁹⁶ Kâinattaki varlıklar içinde iradeli canlı varlık modelindeki en güçlü donanım, yine Kur'an'ın şahitliğinde insana verilmiştir. Âdil yargı için kendi eylemleri üzerinde mutlak irade sahibi olacağı açıkça deklere edilmiş olan insanoğlunun olmazsa olmaz değeri, şahsî eylemlerine kaynak teşkil eden güçlü iradesidir. Diğer bir ifadeyle insan, yalnızca hür iradesinin seçimleri üzerinden hesabı olan bir varlık kategorisindeki son sürüm canlı modelidir. Bu nedenledir ki geleneksel iman anlayışının merkez kodlarının temsilcisi olan Sünnî düşüncenin ileri sürmüş olduğu gibi, beşer davranışları üzerinde kişisel iradenin mutlak hâkimiyetini dışlayan ilâhî kudret anlayışı, meseleyi açıklamaya yetmemektedir.⁹⁷ Bu nedenledir ki sağlıklı, sorumlu ve haysiyetli bir insan prototipi için, konunun Yüce Allah'ın ilim ve kudreti bağlamında değil, insan denen varlığın donanımları üzerinden yeniden ele alınması gerekmektedir. Dahası, tartışma içeriğine dâhil olduğumuz lütuf ve şükür konusu, insanın Âhret hayatındaki sorgusu için olmazsa olmaz değer olan "hesap" ve "yeterlilik" açısından yeniden ele alınması gerekir. Kader, kaza, hidayet, dalâlet ve buna bağlı olarak işlenmiş olan her konunun, Kur'an'ın insan projesi kapsamında yeryüzünün irade sahibi yegâne varlığını merkeze alarak yorumlanması, hâlihazırda zihin dünyamızı arkeolojik bulgu mahiyetindeki geleneksel algıların esaretinden kurtarmamıza büyük katkı sağlayacaktır.

Görebildiğimiz kadarıyla kadîm tartışma konularından birisi olan lütuf konusu, ekollerin düşünce aktarından tamamen bağımsız bir tartışma içeriğine sahip değildir. Onun içindir ki tartışmanın doğal seyri, kendi içerisinde gelişen basamaklar üzerinden değil, kişi veya grupların genel kabulleri üzerinden içeriklendirilmiştir. Dahası bu konu, Yüce Allah'ın yarattığı varlığa sağlamış veya sağlayacağı vaat ettiği donanım üzerinden değil, genel olarak Allah'ın insanlar için bir şey yapıp yapmamaya mecbur olup olmadığı biçimindeki ahlâkî kanal üzerinden ele alınmıştır.

⁹⁶ Bakara, 2/30-39.

⁹⁷ Ebu'l-Yusr Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, Kahire 2003, s. 129; Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, Beyrut 1996, s. 256; A. Şeref Güzelyazıcı, *Ehl-i Sünnet İnanışının Değişmez Metinleri*, İstanbul 1947, s. 18.

Hatta konunun detaylandırıldığı her aşamada Yüce Allah'ın kudret, ilim ve irade sıfatları merkeze alınmakla kalmaz, bu sıfatların insanın hesabına taalluk edecek olan iradeli fiilleriyle olan mutlak ilişkisi değerlendirme konusu yapılır.⁹⁸ Bu konuda düşünce okulları arasında büyük farklar bulunmamaktadır. Zira aşağıda açıkça görüleceği gibi konuyu tartışma portföyüne dâhil etmiş olan her okul, şöyle veya böyle Yüce Allah için bir zorunlu takdir aşamasını yürürlüğe sokmuştur. Kimisi için hidayet ve dalâletin ikisi de Yüce Allah'ın mutlak takdiriyle oluşan bir lütuf olurken, kiminin nezdinde ise yalnızca hidayet Yüce Allah'ın kulları için tercih etmiş olduğu bir lütuf olarak kabul edilmektedir. Neticede iki düşüncenin de Yüce Allah'ın bağımsız düşünebilen insan projesini atladığı görülmektedir. Hâlbuki insanın kaderi boynuna dolandığı içindir ki,⁹⁹ hidayet ve dalâlet mutlak surette insan fiili olmaktadır. Zira Kur'an'ın açık hükümlerine göre insanoğlu, irade yeteneği üzerinden yaptıkları dışında bir eylemsellikten mesul tutulmayacaktır.¹⁰⁰

Lütuf tartışması dolayımında ifade edecek olursak diyebiliriz ki geleneksel Sünnî algı, Mu'tezilî algının hilafına olmak üzere her durumda kula faydalı olanı yaratmanın- vermenin Yüce Allah için herhangi bir mecburiyet yani borç olmadığını düşünmektedir.¹⁰¹ Onlara göre Yüce Allah, kulları için her durumda ihsankâr ve adâletlidir. Bu yüzden O'nun mükâfatlarını lütuf ile mücazatlarını da adâlet ile yapılan muameleler mesabesinde ele almalıyız. Belki de bu algı yüzündendir ki Yüce Allah'ın dilediğini lütfu sayesinde doğru yola çevirmesi; istediğini de adaleti gereği doğru yoldan saptırması okulun genel kabulü hâline gelmiştir.¹⁰² Görüldüğü kadarıyla bu düşüncenin temelinde hidayet ve dalâletin Yüce Allah'ın fiili olduğu kabulü yatmaktadır. Kullar için sadece hidayeti Yüce Allah'ın bir lütfu olarak gören bu algı, kişileri yoldan çıkarmış olan dalâletin ise lütuf olarak görülemeyeceğini, bilâkis konunun ancak Yüce Yaraticı'nın adaleti kapsamında ele alınacağını ileri sürmektedir. Hâlbuki bütünüyle kişisel tercihlere bağlı olarak gelişen hidayet de, dalâlet de Yüce Allah'ın bir fiili olmadığı için lütuf kapsamında değerlendirilemez.

⁹⁸ Şerfeddin Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, İstanbul 1979, s. 310.

⁹⁹ İsra, 17/13.

¹⁰⁰ Sebe, 34/33, 37.

¹⁰¹ Lütuf konusunda nispeten daha dengeli durmaya gayret etmiş olan Sünnî ekolün temsilcilerinden bazı düşünürler, muhalif okul olan Mu'tezile'nin iddialarını eleştirerek kendi içerisinde tutarlı olmaya özen göstermiş gibidir. Nitekim ilgili algı hususunda fikir serdedenlerin başında gelen Ebü'l-Mu'in en-Neseffî, lütuf konusunda Mu'tezile'nin görüşlerini eleştirirken değindiği husus olan; eğer Yüce Allah'ın bütünüyle kişisel tercih olması gereken iman olayı esnasında doğrudan ve mecburî bir katkısı bulunursa bu durumun iman olgusunun değerini tehlikeye düşüreceği görüşü, kendi içerisinde oldukça tutarlı görülmektedir. Ebü'l-Mu'in en-Neseffî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Din*, Dimeşk 1993, II, 731-733.

¹⁰² Aliyyü'l-Kârî, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, İstanbul 1979, s. 228; Güzelyazıcı, *age*, s. 19.

Yoksa kişisel iradelere bağlı olmayan bu eylemler üzerinden gerçekleşecek olan sorgunun adaletinden şüphe edilir.

Gelinen bu noktada Ehl-i Sünnet Düşünce ve İman Okulu'nun lütuf algısını Ebû Hanife'ye atfedilmiş olan *Fıkh-ı Ekber* adlı eserdeki şu cümleden takip edebiliriz: “Allah, kullarına fazl-ü inâyet sahibidir. Bazan kendinden bir fazl-ü kerem olmak üzere, kuluna hak kazandığından kat kat fazla sevap verir. Bazan da adâletinden olmak üzere, günâhından dolayı cezalandırır. Bazan fazlı ile günâhı affeder...Allah, kimi dilerse fazl-ü keremiyle ona hidayet verir; kimi de dilerse adliyle onu saptırır. O'nun saptırması hızlandır...”¹⁰³ Görüldüğü gibi yukarıdaki pasajın genel eğilimine göre lütuf olgusu, hidayet ve dalâlet olgusu dışarıda bırakılacak olursa, yapılanlara karşılık olmak üzere hak edilenin üstünde verilmiş olan kat kat fazlalığı ifade etmektedir. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Zira yapılanlara karşılık gelmek üzere tahsis edilmiş olan ödül veya cezaların lütuf olarak dillendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Onların yapılanlara karşılık gelmek üzere tanzim edilmiş olan yasal karşılıklar olduğu ve ilâhî adâlet gereği mutlak manada işlevsel olduğu bilinmektedir. Bu minvâl üzere diyebiliriz ki hidayet ve dalâlet, bütünüyle insan eylemidir ve lütuf konusuyla bir ilişkisi yoktur. Ancak hidayete gelen kişiye yaptıklarına karşılık olmak üzere hak ettiğinden kat kat fazla verilmesi, ya da dalâlette olana kitap, elçi ve akıl yoluyla hidayetin kaynağının gösterilmesi veya bu durumun affedilmesi büyük bir lütuf olarak görülmelidir. Yoksa insanın dilemesinin Yüce Allah'ın takdiri nezdinde herhangi bir anlamından bahsedilemez.

Geleneksel Sünnî düşüncenin lütuf konusunu Yüce Allah'ın kudreti bağlamında ele aldığı görülmektedir. Onlara göre Yüce Allah, yaptıklarından bağımsız olmak üzere dilediğine lütuf bağışlayabilir. Bu yetki, sadece O'nun elindedir. Çünkü O, yaptıklarından kimseye hesap vermez. Mamafih Ehl-i Sünnet İman Okulu'nun lütuf algısının oluşması, Kur'an âyetlerinin yorumundan çıkarılan bir gerçeklik algısı üzerine inşa edilmiştir. Onlara göre Sünnî inancını doğrulayan Kur'an âyeti şudur: “Biz dilesek herkese hidâyet verirdik.”¹⁰⁴ Buna göre hidayet, bireysel kazanımların dışında sadece Yüce Allah'ın takdir etmiş olduğu bir hakikat paylaşımıdır. Zira insanların yapacaklarını ezelde bilen Cenâb-ı Allah'ın kudreti ve ilim sonsuzdur, onlara bir nihâyet yoktur. Bu yüzden dilediğine hidayeti vermede herhangi bir engelle karşılaşmaz.¹⁰⁵ Nitekim Ehl-i Sünnet düşüncesinin önemli temsilcilerinden kabul edilen İmam Pezdevî, istitaatın fiille beraber olduğunu ispat bağlamında işlemiş olduğu bu konuyu, Mu'tezilî düşüncenin reddi üzerinden şu

¹⁰³ Ebû Hanife, *Fıkhı Ekber*, Ankara 1981, s. 13.

¹⁰⁴ Secde, 32/13.

¹⁰⁵ Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, s. 129; *Ehl-i Sünnet Akaidi*, İstanbul 1994, s. 178-179.

şekilde detaylandırmıştır: “Sünnet ve Cemaat Ehli ile bunlarla birlikte istitaa fillle beaberdır görüşünde olanlar, lütuf konusunda şöyle demişlerdir: “Allah Teâlâ kullarının ihtiyar ve itaatla hepsinin iman etmesi için haklarında daha fazla lütuf göstermeye kadirdir. Bu Allah’ın onların imanlarını dilemesidir. Yani Allah lütuf göstererek insanların hepsini imana getirmeye kadirdir...Bize göre Allah kafirlerin imanını diler.”...Sünnet ve Cemaat Ehline göre Allah’a hiçbir şey vacip değildir. O’na hiçbir şey gerekmez.”

Ehl-i Sünnet’in genel düşüncesine göre ilâhî kudret, kâfir olan bir kişiyi de lütfu gereği imana getirebilir. Bu durum, Yüce Allah için imkân dâhilindedir. Nitekim lütuf konusundaki düşünceleri, irade, kaza ve kader konusundaki düşünceleriyle paralellik arzeden Eş’ariler, lütuf konusunun işlerken Yüce Allah’ın kudretini esas alarak O’nun fiillerinin, hiçbir şarta bağlı olmadan vuku bulduğunu söylemektedirler.¹⁰⁶ Mamafih Ehl-i Sünnet İman Okulu’nun büyük ve etkin kollarından birisini teşkil etmiş olan Eş’arîliğin genel kanaatini gözler önüne seren şu pasaj, lütuf konusundaki meramın ortaya dökülmesi için kâfi bir bildirim mesabesinde kabul edilmelidir: “Eş’arî kelamcılara göre...İnsanların hür eğilimleri neticesinde Yüce Allah saptırdığı kimseyi adaletiyle saptırır; hidayette kıldığı kimseyi de lütfuyla iman yoluna erdirir. Onlara göre lütuf, taatta bulunma kudretinin yaratılması olarak görülmelidir.¹⁰⁷ Kudret bu durum için geçerlidir. Lütuf ve tevfiik itaat için, mâsiyet için yaratılan şey ise hızlandır. Onlara göre bu konudaki yardım sadece Allah’a ait bir yetkidir. İtaatta bulunma kudretini Allah yaratır. Allah sadece inananlara lütfeder ve onlar da iman ederler. Allah önceden kâfir olduğunu bildiği kişilere hidayet nasip etmek suretiyle lütfetmez. Dahası fetret dönemlerinde azap olmaz. Eğer bir kişi aklıyla tevhidi değerleri yakalarsa, Allah’ın buna karşılık ona cennet nimetlerini vermesi bir lütuf olur.”¹⁰⁸

Eş’arîliğin kurucusu ve büyük üstadı olan İmam Eş’arî’ye göre Yüce Allah, yaratmış olduğu kullarına karşı lütfedendir. Diğer bir ifadeyle Cenâb-ı Hakk, latîfu’l-ibâd’dır.¹⁰⁹ Kullarının ihtiyaçlarını ezeli ilmine göre bilir ve ona göre takdir eder. Bu manada hayır da şer de tıpkı hidayet ve delâlette olduğu gibi lütuf kapsamında ele alınmalıdır.¹¹⁰ İnsanların hidayet ve küfrünü yapabilecek gücü

¹⁰⁶ İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, İstanbul 2002, s. 297-298; *Lutuf md.*, TDVİA, Ankara 2003, C. XXVII, 239-241.

¹⁰⁷ Çelebi, *age*, s. 298.

¹⁰⁸ Ebu’l-Hasan el-Eş’arî, *el-İbâne an Usûli’-d-Diyâne*, Beyrut 1994, s. 127-128; *Dinin İnanç İlkeleri*, Ankara 2005, s. 74-75; *Kitabu’l-Lum’a*, Beyrut 1987, s. 122-123, 148; Altıntaş, *Hidayet ve Dalâlet*, s. 422, 438-439, 449; *Fetret*, Ankara 2012, s. 587.

¹⁰⁹ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l-Musallîn-İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2005, s. 179, 352.

¹¹⁰ Eş’arî, *el-İbâne*, s. 128.

yaratan Allah, bir manada onlara lütfuyla muamele etmiş olur. Kendi istek ve arzusuyla hidayeti seçenlerin bu durumu Allah tarafından bilinmiş olsa da, bu kişiye cennetin verilmesi ilâhî bir lütuftur.¹¹¹

Eş'arî kelâm geleneğinin önemli temsilcilerinden birisi sayılan Bâkılânî de Yüce Allah'ın irade ve kudreti bağlamında ele almış olduğu lütf tartışmasına bu yönüyle dâhil olmuştur. Görebildiğimiz kadarıyla tartışmanın genel yönü, Sünnî düşüncenin başat fikrî eğilimi olan ilâhî kudret ve mutlak irade noktasındaki kesinliğe dayandırılmıştır. Bu kesinliğin ortaya koyduğu sonuca göre Yüce Allah, dilediğini yapmakla serbesttir. O'nu bağlayan herhangi bir ilke ve durum olamaz. Kulların iradeleri bütünüyle O'nun iradesine bağlı olarak işlev görmektedir. Bu minvâlde fikir serdetmiş olan Bâkılânî'ye göre lütf, kişide inanmaya veya küfre yönelik bir kudretin Allah tarafından yaratılmasıdır.¹¹² Mu'tezile'nin iddiasının aksine olarak kâfir olarak ölmesi bilinen bir kimseye Yüce Allah'ın lüffederek imana getirmesi imkân dâhilindedir. Bir başka deyişle Şûrâ Suresi'nin 27 ve Zuhruf Suresi'nin 33. âyetine göre Yüce Allah bunu yapmaya, yani lütf gösterirse kâfiri imana getirmeye de kadirdir.¹¹³ Lütfü doğrudan Allah'ın irade ve kudreti dâhilinde gören Bâkılânî'ye göre, insanda mevcut olan seçme yeteneği, Cenâb-ı Hak tarafından bir lütf olarak yaratılmıştır.¹¹⁴ Öyle ki Yüce Allah dilerse kişide iman etme gücünü yaratır ve böylelikle kişiler iman eder; dilerse rızkı bollandırarak insanların azmasına da neden olabilir, bu da başka bir lütuftur. Bu konuda tek irade sahibi Yüce Allah'tır. Peygamberler dâhil hiç kimseye böyle bir yetki verilmemiştir.¹¹⁵

Mu'tezile'nin lütf yaklaşımını eleştiren diğer bir Sünnî düşünce adamı olan Cüveynî, görüşlerini temellendirirken Yüce Allah'ın ilim ve kudret sıfatlarından yola çıkmıştır. Ona göre Mu'tezile, yalnızca hidayeti lütf olarak görmekle, dalâleti lütf kapsamından çıkarmıştır. Nitekim Mu'tezile, Yüce Allah'ın kendisine itaat edeceğini bildiği kula yaptığı şeye lütf denir demektedir.¹¹⁶ Cüveynî de pek çok

¹¹¹ Eş'arî, *el-İbâne*, s. 128.

¹¹² Kâdî Ebû Bekr Bâkılânî, *Kitâb Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*, Beyrut 1993, s. 380.

¹¹³ Bâkılânî, *Temhîd*, s. 379-380.

¹¹⁴ Bâkılânî, *Temhîd*, s. 381.

¹¹⁵ Gölcük, *age*, s. 319.

¹¹⁶ Cüveynî, *İrşad*, s. 247. Mu'tezile okulu ile arasındaki düşünsel tartışmayı akli delillendirmeler üzerinden yürüten Cüveynî, devamında şu açıklamaları yapmaktan geri durmamıştır: "Allah sevabın misli kadar fazlasını lütfetmeye kadirdir. Şu halde kulu belaya, musibete ve zorluklara sürüklemenin amacı nedir? Mu'tezile'ye göre Allah bunu yapmaya muktedir değildir. Çünkü biz böyle düşünürsek Allah bunu lütf olarak ermektedir. Hâlbuki hak edilenin tam karşılığının alınması, lütf olarak

selefinin yaptığı gibi kişisel düşüncelerini ortaya koyarken yalnızca kendi fikrî kazanımlarını vermekle kalmamış, muhaliflerini eleştiri üzerinden düşünsel çatısını oluşturmak istemiştir. Onun kadîm muarızlarından olan Mu'tezile düşüncesinin eleştirisi üzerinden dile getirmiş olduğu şu pasaj, meramını anlatmakta kullandığı etkin yollardan biri olmuştur: “*Hâlbuki bu belli bir türe mahsus değildir...Bazen küfre de lütuf denir. Kişide oluşan küfür, küfürde lütuftur. Mu'tezile'ye göre mükelleflere lütfun en büyüğünü yapmak Allah'a vaciptir. Onlara göre iman etmelerini sağlayacak şekilde kâfirlere lütufta bulunmak Allah'ın kudretinde değildir. Ehl-i Hak ise, lütfu taatte bulunma kudretini yaratma şeklinde almıştır. Bu da daima Allah'ın kudreti dâhilindedir. Mu'tezile, din konusunda lütfun Allah'a vacip olduğunu ileri sürer. Allah, imtihanı zorlaştırmak, mükellefleri daha büyük sıkıntıya sokmak ve daha büyük sevaba ulaşmak için lütfunu keser derler. Maksat onların iman etmeleridir derlerse, o hâlde iman etmeyecek kimseye teklifte bulunmanın amacı nedir deriz. Akli hâkim tutacak olursak: Teklifte bulunmadan onun öldürülmesi kendisi için bir lütuf olur, iman edeceği belli olan bir mükellefin öldürülmesi ise lütuf değildir.*”¹¹⁷

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki Eşarîler, lütuf, kula ait fiillerin oluşması için gerekli gördükleri “halk” ve “kesb” aşamalarından Allah'a ait olan “halk” aşaması içinde değerlendirerek, bunun hiçbir sınırlandırma söz konusu olmaksızın Allah'ın irade ve kudretinde bulunduğunu söylemektedirler.¹¹⁸ Bu yaklaşımdan kişisel özgürlüğün çıkmadığı da ortadadır. O nedenledir ki Eş'arî zihniyetinin hâkim olduğu coğrafyalarda öncelikli olarak kadercî bir eğilimin tedâvülde olması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza gelmektedir. İnsanın iradeli fiillerinin Yüce Allah'ın yaratmasının konusu yapıldığı her aşama, insanı sorumlu bir varlık derecesinden, robotik bir varlık derekesine indirecektir. Ne yazık ki bu tenzilin baş mimarları yine Müslüman kültürün içerisinden çıkmaktadır. Bize göre bu zihniyet şekliyle sadece eşref mahlûk olarak halkedilen insanın eşrefliği zedelenmekle kalmıyor, olası âdil hesabının kriterleri de tehlike altına girmiş oluyor.

Sünnî düşüncenin bir diğer büyük temsilcilerinden olan İmam Mâtürîdî'ye göre Yüce Allah'ın gerçekleştirmiş olduğu her fiil, özü itibariyle hikmet ve adalet

verilenin alınmasından daha iyidir. Onların bu görüşü Allah'ın lütfunu red anlamına gelir. Bu ancak iki arkadaş arasında olur. Onlara göre Allah'ın lütfedici oluşunun delili, insanın baştan yükümlü tutulmasıdır. Dolayısıyla sevap, Allah'ın aslını lütfettiği şeye dayanır...Bir hükümdar birine iyilikle lütfetse, ona saygı duyulur. Allah'a duyulmaz mı? Nankörlük eden bir kişinin helake maruz bırakılması na lütfedilmesinden daha iyidir. Sözü şaşılacak bir şeydir.” Cüveynî, *age*, s. 246.

¹¹⁷ Cüveynî, *age*, s. 247.

¹¹⁸ Çelebi, *age*, s. 302.

üzere gerçekleştiği için lütuf ve ihsan olarak görülmelidir.¹¹⁹ Nitekim Allah'ın fiillerinin temelinde kulu kötülüklerden uzak tutma düşüncesi vardır. İmam Mâtürîdî'ye göre de kişiler için fitrat boyutundaki masumluk anlamında kullanılmış olan ismet niteliği bile zahmet ve mihneti gidermez. Zira ismet, kulu taate zorlamaz, onu günâh işlemekten aciz bırakmaz. Bilâkis ismet, ilâhî imtihanı gerçekleştirmek için irade hürriyetinin/ihtiyarın devamı ile beraber Allah'tan bir lütuftur ki kulu hayır işleme sevk eder, şerri işlemekten men eder.¹²⁰

Mâtürîdî Kelâm Okulu'nun genel kabulüne göre lütuf ve tevfiik aynıdır. İkisi de insanın iradesini ipotek altına alan ilâhî bir uygulama değildir. Kulun fiilleri için kolaylaştırma ve yardım etme manasında olan tevfiik ile ismet olarak kabul edilen lütuf, kişisel eylemlerin gerçekleşmesi aşamasında itaatta mutlak zorunluluk olmadığı gibi, masiyetten de aciz olmak değildir. Bu ikisi arasındaki seçime müstenit olan güçlü bir yetenek olan şeyler, lütuf kapsamında ele alınmalıdır. Öyleyse lütuf, Yüce Allah'ın insanı, hayırlı amellere sevk etmesi ve kötülüklerden uzak tutmasıdır. Dahası, kulun ihtiyarî fiilleri gerçekleştirmesi için sahip olduğu istitaat bir lütuf olarak algılanmalıdır. Diğer bir deyişle Cenâb-ı Allah'ın kulun iman etmesini istemesi ve bu nedenle de onda fiil işleyebilecek istitâatı var kılması bir lütuf olarak kabul edilmelidir. Bu yaklaşımlarıyla onlar, lütuf konusunu mutlak olarak insanın gücüne bağlı olarak gören Mu'tezile'den ayrılırlar. Eğer Yüce Allah lütfunu kâfirlere ihsan etseydi hepsi inanırdı, ancak bunu yapmamıştır. Adaletiyle böyle davranmıştır. Mü'min, Allah'ın lütuf ve ihsanda bulunduğu kişidir. Eğer Allah'ın lütuf olmasaydı mü'min hiçbir şekilde arındırılmaz, ayrıca kendisine büyük bir azap isabet ederdi.¹²¹ demek suretiyle, insan eylemi kapsamında ele alınması gereken iman etme olgusunu, Allah'ın bir lütufu ve nasibi kapsamında değerlendirmişlerdir.

Onların bu yaklaşımının da sadece yaptıklarından hesap verecek olan insanın probleminde deva olmadığı aşıkârdır. Zira bu algının temelinde de yine Yüce Allah'ın kudretine hâlel getirmeme azmi olduğu görülmektedir. Bu endişenin yalnızca Sünnî düşüncede olduğunu ileri sürmek de doğru bir yaklaşım değildir. Oysaki lütuf konusu insan davranışlarından bağımsız olarak Yüce Allah'ın tasarrufunda olduğu kadar, iman konusu da insan davranışlarına bağlı olarak beşerin hareket sahasındaki bir konu olarak görülmelidir.¹²² Mamafih Mu'tezile de kendi sistemini kurarken

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 217-218.

¹²⁰ Emrullah Yüksel, *Mâtürîdîler ile Eş'ârîler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, İstanbul 2012, s. 143.

¹²¹ Altıntaş, *Tevfiik-Hızlan, Lütuft*, s. 437; *Salâh-Aslâh Meselesi*, s. 447, 450.

¹²² Garip bir şekilde, Müslümanların siyâsî geçmişlerinde iktidarı zor kullanarak ele geçirmiş olan kişiler, buldukları durumu Allah'ın kaderi, halklarına verdikleri şeyleri de bir lütuf olarak lanse etmişlerdir. Onlara göre, hangi yolla olursa olsun

kötülüğü halketmeyi Yüce Allah'ın fiili dışına taşırken aynı endişeden hareket etmiş gibidir. Fiilleri yaratma açısından bakacak olursak eğer iyiliğin yaratıcısı Allah ise, kötülüğün yaratıcısının da O'nun olması kadar normal bir şey olamaz. Hâlbuki hayrı da şerri de yaratan birisi varsa, o da işlenen fiilin hayır ya da şer veçhesini ön plana çıkararak insanı kendisi olmalıdır. Tıpkı katl olayında olduğu gibi. Esasında nötr bir eylem olan ölüm-öldürülme vakası, haklı gerekçelere dayanırsa hayır, haksız gerekçelere dayanırsa şer kapsamında değerlendirilmektedir.

Mu'tezile düşüncesinde nimet, hediye, yardım, hibe anlamına gelen lütuf, Allah Teâlâ'nın insanları iyiliklere yaklaştıran ve kötülüklerden koruyan fiilleri için kullanılan bir terimdir. Bu yüzdendir ki Mu'tezile düşünce sistematığı içerisinde tevfik, hidayet, istikamet kavramları gibi lütuf kavramı da ilâhî kudret ve adalet çerçevesinde ele alınması gereken bir terimdir. Nitekim Mu'tezile, lütuf konusuna ilâhî adalet açısından yaklaşarak insanın hürriyeti ile irtibatlandırmakta, problemi insan eksenli hâle getirmektedir.¹²³ Aynı şekilde Mu'tezile, lütuf konusunu da diğer konularda olduğu gibi Yüce Allah'ın adalet ilkesi etrafında ele almıştır. Sorunun çözümü babında insanın sorumluluğu bağlamında Tanrı'nın adalet prensibinden hareket eden Mu'tezile düşünürleri, Yüce Allah'ın bütün fiillerinde temel bir amacın olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Yüce Allah'ın kulları için yaptığı fiillerde mutlak olarak bir yarar olmalıdır. Fiil konusunda bu prensibi benimseyen Mu'tezile Okulu mensupları, paralel bir düşünce aktarılarak Yüce Tanrı'nın herkes için eşit fırsatlar yarattığını, kimseyi kimseden kayırmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu durumun sağlanması Yüce Allah için gerekli ve vaciptir. Bu yüzdendir ki Allah'ın kudreti konusunu irdeleyen Mu'tezilî âlimler, O'nun kudreti kâfirleri imana getirecek bir lütuf olarak anlaşılamaz demişlerdir.¹²⁴

Mu'tezile'nin kurucu düşünürlerinden olup, ekolün etkin bir kolunun düşünsel geleneğini temsil eden önemli şahsiyetlerin başında gelen kişi Kâdî Abdülcabbar'dır. Lütuf konusunda ilgili mezhep nezdinde en geniş çalışması bulunan düşünürümüz, "*el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*" adlı muhalled eserinin 13. cildini bu konuya ayırmıştır. Ona göre lütûf, teklif, Tefvik ve 'ismet

kendilerinin iktidara gelmiş olmaları Yüce Allah'ın onlara bir lütfu iken, onların da iktidar araçlarını kullanarak halka verdiği şeyler de kendilerinin bir lütfu olarak görülmelidir. Nitekim Emevî Saltanatı'nın kurucu babası olan Muaviye, meşru iktidarı devirmek için silaha sarılmış olduğu ortamlarda şu konuşmayı yapmıştır: "*Yeryüzü Allah'ındır. Ben de O'nun naibiyim. Dolayısıyla her elime aldığım bana aittir. İnsanlara bıraktığım ise onlara lütfumdur.*" Bkz. İlhami Güler, '*Din'e Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2011, s. 81.

¹²³ Çelebi, *age*, s. 297.

¹²⁴ Çelebi, *age*, s. 298.

kavramlarıyla paydaş anlamlara sahiptir.¹²⁵ Aynı şekilde lütuf kavramını Mezhebin genel algısı çerçevesinde salâh-aslâh kabulü bağlamında ele almış olan düşünürümüz, Yüce Allah'ın lütfu olarak görülebilecek olan şeylerin öncelikli olarak salâh özelliğinin bulunmasını gerekli görmektedir.¹²⁶ Bu düşünceden hareketle Kadî Abdulcabbâr, kabîh-çirkin ve günâh olan fiillerin lütuf terimi içerisinde ele alınmayacağını da ileri sürmektedir.¹²⁷ Bu şekliyledir ki Mu'tezile'nin lütuf algısını büyük bir özen içerisinde Yüce Allah'ın kötülüğü yaratmakla eşdeğer düşünülme endişesinden kurtulma arzusunun şekillendirdiğini söyleyebiliriz. O nedenledir ki kişisel sorumluluk dizgesinde yalnızca insan fiillerini merkeze alan Mu'tezile Okulu, Cenâb-ı Allah'ın yaratmayı taahhüt etmiş olduğu fiiller içerisinde lütuf olarak kulu itaate yaklaştıran ve mâsiyetten uzaklaştıran şeyleri kabul etmektedir.¹²⁸ Onlara göre lütuf, yalnızca iyi olan şeylerde cereyan etmelidir. Zira mükellef onunla itaati seçmeye ve mâsiyetten uzaklaşmaya daha yakındır.¹²⁹

Kâdî Abdulcabbâr'ın yaklaşımına göre lütfun bazı maddî şartları vardır. Bu yüzdendir ki insan, lütuf kazanmak için kendisinden istenen bazı şeyleri ifa etmek zorundadır. Bu demektir ki Yüce Allah'ın lütfu, tıpkı peygamber göndermekte olduğu veçhile, kişiler için karşılıksız olarak verilmemekte, bu nimet karşılığında onlardan bazı şeyler istenmektedir.¹³⁰ Zira her lütuf, belirli bir yaptırımın ya da eylemin neticesinde gerçekleşen ödül kapsamında değerlendirilmelidir. Kanaatimizce kâinat üzerinde işleyen bir sebepliliğe daha yakın duran bu fikrî eğilim, insanın âdil bir hesabı için de önceden deklere edilmiş olan şartların olması gerektiğini kabul etmektedir. Onun içindir ki lütfun asgarisinin de yapılanlara karşılık gelen bir nimet olgusu dışında ele alınması gerekmektedir.

Mu'tezile muhalifleri, eleştirel bakışlarını ortaya koydukları her ifadelerinde onların başta kader algısını merkeze alarak düşünce üretmişlerdir. Lütuf konusu da bu algıdan tamamen bağımsız bir konu değildir. Denilebilir ki temel olarak fikrî öncüllerini reddetmekte olduğunuz bir düşünsel yapıyla uyuşan fikir serdetmek, kabul edilebilecek bir yaklaşım olarak görülmediği içindir ki, ilgili okulla bağlantılı olarak gelişmiş olan muhalefet düşüncesi, tek tek fikirler üzerinden giderek ekolun genel algısına doğru kayma eğilimi göstermiştir. Diğer bir deyişle, Müslüman

¹²⁵ Kâdî Abdulcabbâr b. Ahmed, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, Kahire 1962, XIII, 12-19.

¹²⁶ Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muğnî*, XIII, 20-22.

¹²⁷ Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muğnî*, XIII, 23-25.

¹²⁸ Kâdî Abdulcabbâr, *Şerh Usûli'l-Hamse*, Kahire 1996, s. 64.

¹²⁹ Kâdî Abdulcabbâr, *Şerh Usûli'l-Hamse*, s. 64; *el-Muğnî*, XIII, 4, 11; Çelebi, *age*, s. 297.

¹³⁰ Kâdî Abdulcabbâr, *Muğnî*, XIII, 10; *Şerh Usûli'l-Hamse*, s. 64.

gelenekte daha ziyade “o şöyle der” yerine, “onlar şöyle derler ki” modunda genel bir eleştiri dili sahiplenilmiştir. Esasında bu yaklaşım tarzı bütün düşünce okullarının mâruz kalmış olduğu bir zihinsel hastalık olarak da kabul edilebilir. Bu cümleden olarak ifade edebiliriz ki mevcut Mu'tezile eleştirileri, ilgili okulun homojen bir düşünsel algıya sahip olduğu kabulünden hareket ederek oluşturulmuş gibidir. Nitekim tarihsel süreçte itîzâl düşüncesinin eleştirisi, mevcut eleştirinin baz alındığı emel esasını ifade eden şu cümle dikkate alınarak okunmalıdır: “Onlara göre, kul, hayrın ve şerrin, iman ve küfrün, sevap ve günâhın yapıcısıdır, bundan dolayı da karşılığını görecektir. Allah, kulu bütün bunları işlemeye güç yetirecek şekilde yaratmıştır.”¹³¹

Kitap, peygamber, cennet gibi olguların lütuf olarak kabul edilmesi düşüncesinde olan Mu'tezile okulu,¹³² bunların Yüce Allah tarafından kulları için seçilmiş olan iyi şeyler olduğunu kabul etmektedir. O yüzdendir ki sadece yukarıda sayılanlar değil, Mu'tezile'nin büyük üstadı Kâdî Abdülcabbâr'a göre Allah tarafından gönderilen dinî hükümler de lütuf ve maslahat olarak kabul edilmelidir.¹³³ Zira insanoğlu kendi çalışması sayesinde bunları ortaya çıkarabilecek yetenekte değildir. Aynı şekilde helâk olayında lütuf var mı? sorusunu da gündemine almış olan Mu'tezile, lütfu, insanın hür iradesine dokunmayacak şekilde algılama eğiliminde olduğunu göstermiş olmaktadır. Onun içindir ki ekol içerisinde helâk olayının Tanrı'nın doğrudan bir lütfu olarak görülmesi kabul gören bir fikrî eğilim olmamıştır. Benzer şekilde Mu'tezile, insanın seçim yapabilmesini ilâhî lütfle bağlamaktadır.¹³⁴ O hâlde Yüce Allah, iradesi gereği şeriatını seçen kişiye gereğinden fazla lütuf göstermelidir.¹³⁵ Tıpkı helâk olayında olduğu gibi, kendi iradesiyle şerri seçen kişinin de lütuftan mahrum kalması gerektiği gibi.

Bilindiği kadarıyla Mu'tezile Okulu, lütuf algısı konusunda bütünüyle homojen bir grup değildir. Bununla birlikte ekolün, kendi içerisinde dört farklı algıya sahip olduğu rivayet edilmiştir.¹³⁶ Mu'tezilî âlimler, lütfun vacip olduğu

¹³¹ Ebi'l-Feth Muhammed eş-Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1992, I, 40-41; *Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, İstanbul 2008, s. 59.

¹³² Kâdî Abdülcabbâr, *Muğnî*, XIII, 66, 171.

¹³³ Kâdî Abdülcabbâr, *Muğnî*, XIII, 10, 19; Ramazan Altıntaş, *Nâsîh-Mensuh ve Kelamî Değeri*, Ankara 2012, s. 399.

¹³⁴ Kâdî Abdülcabbâr, *Muğnî*, XIII, 11.

¹³⁵ Kâdî Abdülcabbâr, *Şerh Usûli'l-Hamse*, s. 779.

¹³⁶ Lütfun işlevsel hâli konusunda farklı düşünen Mu'tezile Okulu'nun genel eğilimi şudur: Lütuf, insanın seçme hürriyetini iptal etmemelidir. Eş'arî'ye göre birbirinden farklı olan bu dört aşamadan ilki, lütuf sayesinde imanın oluşacağını, zira aslâhı yapmanın Allah'a vacip olduğunu söyleyen eğilimdir. İkinci aşamada ise, lütuf kâfirlere gösterilirse herkes imana gelir düşüncesinde olanlar gelmektedir. Üçüncü

üzerinde ittifak etmekle beraber, bunun keyfiyeti konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bağdat Mu'tezililerine göre lütfun vacip olmasının sebebi onun aslâh bir şey olması iken, buna karşın Basra Mu'tezililerine göre ise lütfun illeti tekliftir. Yani Allah, mutlak manada lütuf ile değil, rahmet ve ihsanı olarak lütufta bulunduğu kul için aslâh olanı gözetmesi vacip olur.¹³⁷ Sonuç olarak Mu'tezile Düşünce Okulu, lütuf konusunun kulun iradesini ortadan kaldırmaması ve cebri çağrıştırmaması gerektiğini öne sürerek, konunun kulun hürriyeti ve Allah Teâlâ'nın adaleti kapsamında ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir denilebilir.¹³⁸ Onların bu yaklaşımlarının temelinde ise irade sahibi varlık olan insanı hesap verebilir bir konumda tutabilme endişesi yattığı gayet açık bir hususiyettir.

İlâhî lütuf ve vazife ilişkisi konusunda kafa yormuş olan Mu'tezile bilginleri, sıklıkla hidayet ve lütuf konusunu da gündemlerine almışlardır. Bu itibarladır ki Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden olan Ali el-Cübbâî, hidayet merkezine ilâhî lütuf kavramını oturtur. Ona göre Allah, isim ve hüküm vererek hidayet etmez. Dahası, Allah mü'minlere lütuflarını artırarak hidayet eder.¹³⁹ Mu'tezilî anlayışta Allah, kulları için salâh olanı yapmaya mecburdur ve insanı hayırda tutmak zorundadır. Böylelikle insanların iyilik yapabilmelerinin önü açılmalıdır. Bu konuda herhangi bir engelin olması doğru değildir. Bu nedenledir ki lütuf, kişinin vacip olanı seçmesini ve kötü olandan uzak durmasını sağlayan şey olarak görülmüştür.¹⁴⁰ Kul, lütuf sayesinde iyilik ve kötülüğü iradesiyle tercih edebilir. Hür iradeyle seçilmiş olan bir itaat eylemi, lütuf sayesinde gerçekleşmiş olur.

Hem sistematik anlamda, hem de düşünsel eğilim olarak Basra Mu'tezililerinden kabul edilen Kâdî Abdulcabbâr'ın düşüncesine göre lütfun işlevi, insanı Allah'a itaata yaklaştırma ve hayır nitelikli fiilleri işlemesine yardımcı olmaktır. Peygamber gönderme de böyledir. Bu lütuf sayesinde insan Allah'a yönelir ve iyi şeyler yapar. Bunun içindir ki lütuf, özgür iradeye sahip olan mükelleften güzel eylemlerin ortaya çıkmasına vesile olacak ortamı sağlamaktır. O yüzden ilâhî lütuf, kişiyi vacip olanı tercihe ve kötülükten uzak durmaya sevkeder. Allah da kulun önündeki engelleri kaldırmak suretiyle insana lütuf ve yardımını gösterir. Allah'ın hür iradesiyle eylem yapabilmesi için insana bu gibi lütuflarda bulunması gerekmektedir. Öyle ki hür iradenin olması da bir lütuftur. Bu kapsamda

aşamada fikir yürütenlere göre ise Yüce Allah, ilminde inanmayacağım bildiği kâfirlere lütuf göstermez. Dördüncü ve son aşamada fikir serdeden Mu'tezile düşünürleri ise kâfiri imana getirecek lütfun Allah'ta olmadığını ifade ederler. Eş'arî, *Makâlât*, s. 246-248.

¹³⁷ Kâdî Abdulcabbâr, *Muğnî*, XIII, 19; Çelebi, *age*, s. 300.

¹³⁸ Çelebi, *age*, s. 302.

¹³⁹ Altıntaş, *Hidayet ve Dalâlet*, s. 421.

¹⁴⁰ Kâdî Abdulcabbâr, *Şerh Usûli'l-Hamse*, s. 519.

tevfik de lütuf olarak algılanmalıdır.¹⁴¹ Allah'ın lütfü olan tevfik sayesinde hür iradesiyle itaati seçen insan kendi gücünün sayesinde eylem yapabilmektedir.¹⁴² Kişisel sorumluluk ilkesi de gerekli donanımlara sahip şekilde yaratılmış olan insanın bütünüyle bu kazanımlarına dayalı olarak işlemektedir.

Lütuf kavramı, tevfik-Allah'ın yardımı, O'nun razı olduğu fiilleri yapan kişiye destek çıkması¹⁴³ ve hızlan-Allah'ın desteksiz bırakması, yardımdan mahrum bırakması, Allah'ın istemediği şeyi yapan kişinin kendi haline bırakılması¹⁴⁴ kavramlarıyla beraber ele alınmalıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Yüce Allah'ın lütfunu aslâh çerçevesinde ele almış olan Mu'tezileye göre de tevfik, lütuf olarak algılanmalıdır.¹⁴⁵ Zira Allah, o kişinin iman edeceğini biliyordu. Bu yüzden lütuf kavramı, Yüce Allah'ın ezeli ilim sıfatıyla doğrudan ilişkilidir. Zira imanda lütuf olması, iman edeceklerin bilinmesi sayesinde olur. İlâhî lütuf kapsamında olan Tanrı'nın yardımı sadece onlara gelir. Hızlan da böyledir. Yüce Allah, sapıklıkta kalacağını bildiği kişiye lütfedip iman etmesini sağlamaz.¹⁴⁶ Onun için peygamberlerin sıfatı olan ismet de bir lütuf olarak kabul edilmelidir.¹⁴⁷ Dahası, bu eğilime göre Yüce Allah'ın ezeli bilgisi ve mutlak iradesi kapsamında gerçekleşen her iyi şeyin ilâhî lütuf kapsamında ele alınmasında herhangi bir sakınca yoktur.

IV-Ehl-i Kitap ve Lütuf Algısı

Konuyu nihayetlendirmeden önce değinmek istediğimiz başka bir algı dünyası daha vardır. Eğer bu grubun lütuf algısını öğrenmezsek konunun eksik kalacağı duygusunu taşımaktayız. O yüzdendir ki Müslüman kültür havzası içerisinde yakın temaslarda bulunduğumuz bu algının bilinmesi, sorunun daha iyi algılanması için elzem olmaktadır. Lütuf, kişilerin yaptıklarına karşılık olmak üzere Tanrı tarafından verilen olumlu bir nimet midir, yoksa kazanılmış olan sevabın üzerindeki herhangi bir fazlalık mıdır? sorusu, uzun yıllardır dinsel geleneklerin başlıca problemlerinden kabul edildiği içindir ki bu konuya son vermeden önce Ehl-i Kitap geleneğinin lütuf konusundaki düşünsel eğilimini bilmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Hem mesele, yalnızca İslâm düşünce geleneğinde değil, Hıristiyan ilâhiyatında da etraflıca işlenmiş bir konu olmakla, esasında insanlığın bir problemi olmaya namzet bir şey olarak önümüzde durmaktadır.

¹⁴¹ Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muğnî*, XIII, 12-13, 19.

¹⁴² Altıntaş, *Tevfik-Hızlan, Lütuf*, s. 436-437.

¹⁴³ Ankebût, 29/69.

¹⁴⁴ Al-i İmrân, 3/160, Zümer, 39/7.

¹⁴⁵ Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muğnî*, XIII, 12.

¹⁴⁶ Cüveynî, *İrşad*, s. 254-255.

¹⁴⁷ Altıntaş, *Tevfik-Hızlan, Lütuf*, "Kalam" Kitabı İçinde, s. 435

Hıristiyan teolojisinde lütuf olgusu, Tanrı'nın hem imanlılara, hem de imansızlara verdiği hak edilmemiş bereket olarak algılanmıştır.¹⁴⁸ Diğer bir ifadeyle lütuf algısı, Hıristiyan gelenekte genel lütuf kavramının dışında ele alınmıştır. Bu yüzdendir ki lütuf, Tanrı'nın insanlara bağışladığı, kurtuluşun bir parçası olmayan sayısız bereketler şeklinde dile getirilmiştir. Hıristiyan gelenekte genel lütuftan ayrı olarak, Tanrı'nın insanlara kurtuluş sağlayan lütfuna “*kurtaran lütuf*” adı verilir. Hem genel lütuf, hem de kurtaran lütuf, Tanrı'nın iki lütfü olduğunu değil, Tanrı'nın lütfunun iki farklı şekilde görüldüğünü ifade eder. Genel lütuf, dolaylı da olsa Mesih'in kurtarıcı işlevinden kaynaklanmaktadır. Genel lütuf fiziksel, düşünsel, yaratıcılık, toplumsal, dinsel ve ahlaksal alanda ele almış olan Hıristiyan teologlar, konunun detayında bazı örneklemeler üzerinde de durmuşlardır. Onlara göre imansızlar, bu dünyada sadece Tanrı'nın genel lütfuyla yaşamaktadır. Bazı insanlar şeytan'ın bütün iğvalarına karşın, Tanrı'nın genel lütfü sayesinde kötülüklerden korunmaktadır. Dahası, Tanrı'nın genel lütfü sayesinde insanlar, kötülüğe tümüyle teslim olmamaktadır. Neticede ise genel ve özel lütuf yardımı üzerinden kullarını besleyen bir Tanrı'nın olması, her şeyden evvel insanlığın lehine olan bir durum olarak görülmelidir.

Hıristiyan ilâhiyatının genel yaklaşımına göre insanların ontolojik vasıflarından sayılması gereken yetenekleri bütünüyle Tanrı'nın genel lütfü sayesinde gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle beşerî yetenekler, insanın kazanımları olarak görülemezler. Buna uygun olarak toplumsal yapının çekirdeği olan aile yapısı da genel lütfun en bâriz örneği olarak kabul edilmelidir. Hatta bu yaklaşımın kalıcı izleri sürüldüğünde, Hz. İsa'nın ardında bırakmış olduğu dinin de takipçileri için özel bir lütuf olarak görülmesi anlayış karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca bu değil, bunun gibi insandan kaynaklanan diğer dinlerde bile genel lütfun kalıcı etkilerini görebilmekteyiz. Ancak bu hususun özel lütuf kapsamına girdiğinin farkında olmak gerekmektedir. Çünkü genel lütuf, insanın yüreğini değiştirmedeği gibi, insanları gerçek tövbeye ve imana da yönlendiremez, hatta insanları kurtarmaz ve de kurtaramaz. Dahası genel lütuf, günâhı dizginler, ama kişilerin günâha yönelik temel eğilimlerini değiştirmedeği gibi, düşkün insan doğasını da paklayamaz.¹⁴⁹ Belki de bu yüzdendir ki Rabb, tıpkı Hz. İsa'da olduğu gibi insanlığın kurtuluşu için zaman zaman özel lütuflarda bulunarak çeşitli kurtarıcılar göndermektedir. Hâsıl-ı kelâm, onların peşine takılan dindarların ise ilgili lütuftan faydalanmaları, mutlak surette kendi lehlerine olan bir durumdur.

Hıristiyan ilâhiyatına göre genel lütfun nedenleri olarak; kurtulacak olanlara fırsat tanımak, Tanrı'nın iyiliğini ve merhametini sergilemek, Tanrı'nın adaletini

¹⁴⁸ Wayne Grudem, *Hıristiyan İlahiyatı*, İstanbul 2005, s. 291.

¹⁴⁹ Wayne, *age*, ss. 292-295.

sergilemek ve Tanrı'nın yüceliğini sergilemek için teşrî kılınmıştır. Öyleyse şunu bilmeliyiz ki, genel lütfâ kavuşan kişiler, kurtuluşa kavuşmuş sayılmazlar. Bunun için imansızların üretmiş olduğu iyi şeyleri kötü olarak niteleyip reddetmemeliyiz. Neticede ise genel lütuf öğretisi, yüreklerimizi Tanrı'ya karşı şükranla doldurmalıdır.¹⁵⁰ İlgili dindarlık ölçeğinde Hz. İsa'nın varlığı başlı başına bir lütuf konusudur. Dindar bir Hristiyan'ın bu algı üzerinden hayatını tanzim etmesi gerekmektedir. Zira Tanrı'nın sonsuz merhameti onun hayatına lütuf üzerinden dokunmakta ve ebedî kurtuluşunu temin etmektedir.

SONUÇ

Kur'anî bağlamda ifade edecek olursak, lütuf olgusunun beşerin yaratılış arenasındaki ekstralar mesabesinde görülebilecek kazanımlar şeklinde algılanmaya müsait bir veçhesi olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle lütuf, mutlak hesabın tek sahibi olan Yüce Varlığın adalet dengesini sarsmayacak şekilde bir ödül verme tarzı üzerinden yürürlüğe girecek güçlü bir beklentinin olmasını da gerekli kılmaktadır. Bu nedenledir ki daha dünya yaşamı içerisindeyken kişilerin yaptıkları ve yapacaklarına karşılık geleceği olan şeyler, lütuf anlamında değil, Cenâb-ı Hakk'ın adalet vasfı içerisinde kabul edilmelidir. Öyle ki insanların yaşamlarının idamesi için mecburî olan donanımların lütuf olarak algılanması doğru bir yaklaşım olmasa gerek. Zira öte dünyada âdil bir hesabın olması için, insanoğluna gerekli bir donanımın tahsis edilmiş olması da Yüce Allah'ın adaleti gereği oluşan bir durumdur. O yüzden beşerin sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli şartlarını oluşturmak, Cenâb-ı Allah'ın uhdesindeki bir niteliktir denilebilir. Bunun için insanlardan şükür beklenilmez. Fakat gerekli donanımlar dışındaki her katkı, insan yaşamını kolaylaştırdığı için bu konuda şükür eylemini istemek yanlış bir davranış değildir. Zaten Yüce Allah, insana vermiş ya da verecek olduğu nimetlerin bu yönüne vurgu yaparak, lütuf algısı üzerinden daimî bir şükür eylemi içerisinde olmamızı peşinen salık vermekte gibidir.

Bu aşamada ifade edilebilir ki, sadece Yüce Allah'a ait olan bir vasıf üzerinden, insanlığın yol haritasını belirleyen temel ilkeleri koymak, dahası bu ilkeleri hayata geçiren ilk örnekleri, bu ilkeleri açıklayan kitaplarla birlikte göndermek, büsbütün lütuf kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Bu minvâl üzere daha bidayette, beşeriyetin yakın ve uzak gelecekte neyle karşılaşacaklarının bildirilmiş olması, akıl sahibi insan için lütuf kapsamında güçlü bir kazanımdır. O yüzden ki tarihin çeşitli evrelerinde beşeriyetin kurtuluşu için böyle bir yardım projesi sıklıkla uygulamaya sokulmuştur. Genellikle tebliğ ve ismet vasfına haiz elçileri önlerine çıkarmak şeklinde tebârüz eden bu uygulama, bütünüyle Yüce Allah'ın insanlığa yönelmiş olan büyük bir lütfu olarak kabul edilebilir. Eğer ki

¹⁵⁰ Wayne, *age*, s. 296-298.

insanlığa yol gösteren bu unsurlar gönderilmemiş olsaydı ve insanlık sadece akıl yeteneğiyle baş başa bırakılmış olsaydı, bu durumda doru yolun bulunma süreci daha da uzayacak ve pek çok kişi bu süreçte batılın içerisinde kalma riskiyle karşı karşıya kalabilecekti. İşte sırf bu nedene binaen denilebilir ki, insanlığın kurtuluşuna vesile olmaları için peygamber göndermek seçeneği, başlı başına Yüce Allah'ın insanlığa olan bir lütfu kapsamında değerlendirilmelidir.

Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâ'sından olan latîf olma vasfı, sürekli olarak güzel ve ince muamelede bulunan varlık demektir. İhsan edici anlamında kullanılan bu vasfı, hem yarattıklarına hak ettikleri şekilde değil, iyilik ve yumuşaklıkla davranma anlamını içerdiği hâlde, hem de lütuf ya da lütuf bakımından varlığın lehine olan her değeri yaratmıştır şeklinde anlaşılmalıdır. O'nun inayeti, lütfu ve yardımı, bu yaratılışın garantisi olarak görülebilir. Lütuf olgusu, esasında yaratılışın bidayetinde herkese eşit mahiyette yani varlığın davranışlarına göre değil, iradesine göre tahakkuk eden bir gerçekliktir. Âhiret'te ise dünya yaşamında kazanılmış olan davranışların neticesine göre tahakkuk eder. Bu durum, ödüllendirme ya da cezalandırma isteği üzerinde yoğunlaşan lütfun vasfından da kaynaklanır. Onun içindir ki daha başlangıçta herkes eşit ve dengeli şartlarla imtihan edilir. Ancak imtihanı başaranlar ekstra lütuflara kavuşurlar. Örnek olarak verecek olursak, akıl, nefis, görme su, yağmur, toprak... gibi nimetler, varlığın bidayetinde herkes için eşit derecede takdir edilmiş olan bir nimet iken, Allah'ı göreme, bağışlanma, rahmet, cennet... gibi nimetler ise yalnızca inananlar için bir lütuf mesabesindeki katkılardır. Bahse konu olan nimetin lütuf kapsamındaki ifadesi ise Yüce Allah'ın mutlak ifadesiyle *kat kat* ve *hesapsız* oluşlarıyla ilgili bir hususiyettir.

Görüldüğü kadarıyla lütuf kavramı, müspet davranışları besleyen bir değer-kazanım ölçüsü olarak daima olumlu nimet anlamında kullanılmıştır. Belki de bu yüzden hidayet ve dalâletin imkânı bir lütuf olarak algılanması gerekirken, bazı düşünce okulları nezdinde yalnızca hidayet olgusu lütuf olarak algılanabilmiştir. Hâlbuki Kur'an'ın semantiğine göre ne hidayet, ne de dalâlet Yüce Allah'ın doğrudan tayin etmiş olduğu lütuf kapsamında değerlendirilebilecek şeylerden değildir. Zira bu seçenekli hâl, tıpkı akıl ve irade yeteneği gibi beşerin vazgeçilmez bir tercihi olarak önünde durmaktadır. İş bu nitelik yüzünden insanoğlu, ilâhî lütfu mazhar olabileceği gibi, aynı oranda ilâhî gazaba da düşer olabilecektir. Denilebilir ki bu konudaki lütuf, insanın böyle bir seçenekli durumla imtihan ediliyor oluşudur. İnsandan beklenen şükür formunun, yalnızca donanımlarına hitap eden kazanımları üstünden olmaması, bilâkis onun iyi hâlini destekleyen kat kat nimetlerin verilecek oluşu da, şer varken hayrı seçen insanın ne kadar da önemli bir iş yaptığını göstermek içindir. Sanki Yüce Allah, insanın bu kararını ödüllendirmek için adeta kesenin ağzını açmış bulunmaktadır.

Netice-i kelâm olarak ifade edebiliriz ki Yüce Allah, sorumluluğunu müdrük bir insan yaratma düşüncesini hayata geçirmekle, kâinatın en değerli projesi olan insanı yaratma evresini başlatmıştır. Geline bu noktada ise bu projenin insan tarafından aksayan yanlarının olduğu görülmektedir. Kâinatı inşâ eden bir iradenin, dünyayı inşâ etmesi için insanı seçmesi ve ona bu sorumluluğu vermiş olması, kadri ödenmeyecek bir lütuf değildir. Yapılacak şey, Yüce rabbimizin bize olan güvenini boşa çıkarmamaktır. Bunun için gerekli donanımlar fitratımıza kodlanmış ve diğer her şey de tarafımıza kullanılmak üzere tevdi edilmiş bulunmaktadır. Varlığın kullanımımız için musahhar kılınmış olması yeterli bir lütuf iken, bir de bu kullanımdan dolayı elde edilen kazanımların lütuf olarak tanımlanmış olması gerçeği, Cenâb-ı Hakk'ın biz insanoğluna ne kadar güvendiğinin bir göstergesi sayılmalıdır. O'nun bu güvenine layık olabilmek ise öyle sanıldığı gibi imkânsız bir şey de değildir. Mamafih ilâhî lütuf gereği çeşitli vesilelerle bunu sürekli olarak bizlere hatırlatan da yine Yüce Rabbimizdir. Zira fabrika ayarlarının üstüne yeni bir şey ekleyen herkes, O'nun engin lütfuna mazhar olarak yaşama şansını yakalayabilecektir. Bu konuda insanlar arasında herhangi bir ayırım da gözetilmemiştir. Çünkü yeryüzünde halife olarak yaratılan insanoğlunun her bireyi bunu başarabilecek güç ve donanımdadır. Hem imtihanın neticesinde kazanılacak olan lütufların güzelliği de buradan gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, Hasan, *İslamî Terimler Sözlüğü-İTS*, İşaret Yayınları, İstanbul 1995.
- Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- Aliyyü'l-Kârî, *Fıkıh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.
- Alper, Hülya, *İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Altıntaş, Ramazan, *Fetret*, "Kelam" Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
-*Hidâyet ve Dalâlet*, "Kelam" Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
-*Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet*, Pınar Yayınları, İstanbul 1995.
-*Nâsîh-Mensûh ve Kelami Değeri*, "Kelam" Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
-*Salâh-Aslâh Meselesi*, "Kelam" Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

.....*Tevfik-Hızlan, Lütf*, “Kelam” Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

El-Askerî, Ebû Hilâl, *Arap Dilinde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü/el-Furûq fi'l-Luğa*, çev. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul 2013.

Atik, Kemal-Bardakoğlu, Ali-Kırca, Celal-Polat, Selahattin-Toksarı, Ali, *İslamî Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

Bakillânî, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, *Kitâb Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil*, thk. Ahmed Haydar, Müessesese Kutubi's-Sekâfe, Beyrut 1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, (I-VIII), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Kelimeler Arasındaki Farklar/Kitâbu'l-Furûq*, çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, İstanbul 2011.

Cürcânî, Şerîf Ali b. Mumammed, *Kitâbu't-Târifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâtî Edilleti fi Usûli'l-İtikâd*, Müessesese Kütübî's-Sakafîyye, Beyrut 1996. (*İnanç Esasları Kılavuzu Kitâbü'l-İrşâd*, çev. A. Bülent Baloğlu, S. Yılmaz, M. İlhan, F. Sancar, TDV Yayınları, Ankara 2012.)

Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.

.....*Lütf md.*, TDVİA, (I-XLIII), TDV Yayınları, Ankara 2003.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.

Ebû Hanife, İmam-ı Azam, *Fıkh-ı Ekber*, çev. Hasan Basri Çantay, Sincan Matbaası, Ankara 1981.

Eş'arî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, thk. A. Sebbağ, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1994. (*Dinin İnanç İlkeleri*, çev. Mustafa Çelik, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2005.)

.....*Kitâbu'l-Lum'a fi'r-Reddi Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bed'i*, Dâru Lübnan, Beyrut 1987.

.....*Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn*, thk. Hellmut Ritter, Wiesbaden 1980. (*İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005.)

Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri-Bâkallânî'de İnsanın Fiilleri Anlayışı*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1979.

Grudem, Wayne, *Hıristiyan İlahiyatı-Hıristiyan İnancının Temel Öğretileri*, çev. Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2005.

Güler, İlhami, *'Din'e Yeni Yaklaşımlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

Güzelyazıcı, A. Şeref, *Ehl-i Sünnet İnanışının Değişmez Metinleri*, Sinan Matbaası, İstanbul 1947.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman Amr. b. Temîm el Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî*, Beyrut 2005.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâu'l-Alil fi Mesâili'l-Kadâ ve'l-Kader ve'l-Hikme ve't-Ta'lil*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Ümmülkura Yayınevi, İstanbul 2010.

İbn Manzur, İmam Allame Ebu'l-Fazl, *Lisânu'l-Arab*, (I-XVIII), Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1988.

İsfehânî, Ragıb, *Müfredât Elfazı'l-Kur'an*, thk. S. Adnan Davûdî, Beyrut 1992.

.....*Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.

.....*Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an/Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.

.....*Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, (I-III), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

Kâdî Abdulcabbâr b. Ahmed, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, (I-XX), thk. A. Fuad, Matbaa Mısır, Kahire 1962.

.....*Müteşâbihu'l-Kur'an*, (I-II), thk. A. M. Zarzur, Dâru't-Turas, Kahire 1969.

.....*Şerh Usûli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman, Mektebetü Vehbe, Kahire 1996.

Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri-Mufasssal Tecvid*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2013.

Karadeniz, Osman, *Nübüvvet ve Vahiy*, "Kelam" Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

- Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- Koçar, Musa, *Mâtürîdî'de Allah-Âlem İlişkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed el-Ensârî, *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'an*, (I-XX), Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1995.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed, *Akâid Risâlesi*, çev. Yusuf Ziya Yörükhan, AÜİF Yayınları, Ankara 1953.
-*Kitâbu't-Tevhid*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul 1979.
-*Te'vilâtu Ehli's-Sünne-Tefsîru'l-Mâtürîdî*, (I-X), thk. M. Basellum, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Mürtezâ, Şerif, *Cebir ve Kader Kısacında İnsan Özgürlüğü*, çev. Muammer Esen, Araştırma Yayınları, Ankara 2012.
- Müstecâbî-zâde İsmet, *Lafızlar Arasındaki Farklar/Furûq-i Elfâz*, haz. Ömer Zülfe, İşaret Yayınları, İstanbul 2011.
- Nesefî, Ebü'l-Mu'in, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Din*, (I-II), thk. Claude Salame, Dimeşk 1993.
- Okuyan, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*, Düşün Yayınları, İstanbul 2013.
- Penrice, John, *Kur'an Sözlüğü*, çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, İstanbul 2010.
- Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Mektebetü'l-Ezheriyyetü't-Türâs, thk. Hans Peter Lins, Kahire 2003.
-*Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994.
- Semerkandî, Ebu'l-Kâsım İshâk b. Muhammed el-Hakîm, *Kelime Manalı es-Sevâdü'l-Azam Tercümesi-Ehl-i Sünnet Akâidi*, çev. Ali Rıza Kaşeli, Furkan Yayınları, İstanbul ts.
- Soyalan, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2003.
- Şehristanî, Ebi'l-Feth Tacuddîn Muhammed, *el-Milel ve'n-Nihal*, (I-III), thk. A. Fehmi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
-*Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

Tahanevî, Muhammed Ali b. Ali, *Kitâb Keşşâf Istulâhâti'l-Fünûn*,(I-II), Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1986.

Yavuz, Kemal, Ayvalı, Ramazan vd., *Dînî Terimler Sözlüğü*, (I-II), İhlas Gazetecilik ve Holding A.Ş., İstanbul ts.

Yazır, Elmalı'lı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X), Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

Yeprem, M. Saim, *Mâtüridi'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2000.

Yeşilyurt, Temel, *Bilgi Kuramı*, “Kelam” Kitabı İçinde, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

.....*Rü'yetullah Tartışması*, “Kelam” Kitabı İçinde, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Yüksel, Emrullah, *Mâtüridiler ile Eş'âriler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.